KERESZTÉNY MAGVETŐ

XXVI-ik évf. November—December. 1891. 6-ik füzet.

Dr. BALLAGI MÓR. [1])

„*A betü megöl, a lélek pedig megelevenit.*"
II. Kor. 3, 6.

Az emberi ész természetében van, hogy a dolgokat vizsgálja, s azoknak a mivoltáról és viszonyairól magának felfogást alkosson, legyenek a dolgok akár anyagiak, akár szellemiek. Ez az emberi észnek benrejlő, eredeti, ős tulajdonsága, s minden ismeretnek és tudománynak szükségképpeni, nélkülözhetlen feltétele. Ez az ész törvénye, velünk született jog, mely minden egyénnel közös, s mely kiterjed nemcsak a hozzánk közel eső, érzékelhető dolgokra, hanem a lét és ismeret minden körére, a véges dolgoktól, számtalan sorozatokon keresztül, fel egész a végtelenig. Pál apostol e törvényt igy fejezi ki: „A lélek mindeneket vizsgál, még az Istennek mélységeit is." A szabad vizsgálódás az egyénnek Istentől nyert nagyszerü joga és az emberi nem miveltségének és eléhaladásának nagy útja.

Ez elvet a protestantismus emelte átalánosabb érvényre és azzal az emberiség történelmében egy új, bámulatos, csodás termékenységü korszakot nyitott meg. A protestantismusé az érdem, hogy a mi addig kiváltság volt, általános joggá emelkedett és az emberi teremtő erő nyilvánulásának előfeltételei viszszaadattak. Midőn az egyén magyarázatának jogát a legmagasabb és legszentebb dolgokat magában foglaló könyvre, a szentirásra nézve elismerte, melyet addig féltékenyen elrejtve őriztek és az érinthetlenség leplével vontak bé: minden téren rendkivüli szellemi tevékenységet idézett elé. Az emberi szellem annál merészebben és szabadabban fogott az élet és a természet vizsgálásához és meglepő, óriási eredményeket hozott létre.

Igaz, hogy a szabad-vizsgálódás elve a protestantismusban is megszorittatott, és azok, kik a bibliát a hagyományos katholikus theologia nyügeitől megszabaditották, saját hitrendszerüknek tették szolgájává, a helyett, hogy hagyták volna, hogy az maga gyakorolja a maga természetes hatását a lelkekre. Igaz, hogy a hitjavitók közül némelyik a tudománynyal nem sok közösséget ismert el és a szabadabb

[1]) † 1891. sept. 1-én.

szellemeket épp úgy üldözték, mint a katholikus egyház a maga „eretnekeit.“ De emez elvnek a tisztelete mégis csak a protestantismusban növekedhetett, abban és a mellett juthatott a vallási és tudományos mivelődés mind magasabb fejlettségre. Annak a kebeléből támadott vagy abban találta otthonát időről-időre a legtöbb szabadszellemü gondolkozó, kik amaz elvet, mint a haladás és mivelődés feltételét, nemcsak védelmezték, hanem magát a protestantismust, annak hitrendszerein túl tekintve, a szabadság és előrehaladás nagy elvévé kivánták emelni.

Ennek az elvnek volt dr. Ballagi Mór hazánkban egyik legkiválóbb képviselője.

Szabadon vizsgálódni, embert és életet, természeti és szellemi tényeket elfogulatlan, előitélettől ment lélekkel vizsgálni, s azokhoz nem valamely előre megállapitott elmélet tételeivel, valamely kész rendszerrel közelitni, hanem azok vizsgálatából, a tények közetlen észleléséből állitani meg önálló, öntudatos szellemmel az elméletet: ez volt az ő álláspontja. Erről az álláspontról szemléli ő a dolgokat. Ez álláspontot foglalja el a vallás-tudományban, melynek élete jó részét szentelte; ezen alkotja meg azokat az értékes műveket, melyek tudományos vallásirodalmunk gazdagságai. Eléhaladt, felvilágosult álláspont. Pedig mily távolságban volt az tőle! mily meszsziség, honnan benső élettörténelme kiindul. Mint zsidó szülők gyermeke, az ó-szövetségen és talmudon kezdi tanulmányait, megkötött magyarázatok apró útvesztőin jár, próbálva eszét a scholastikai okoskodásokban, azzal az elébe tüzött céllal, hogy maga is talmud-tanitóvá legyen. De időközben megizleli a görög és latin irodalmat, protestáns iskolának lesz tanitványa: új elemek vegyülnek tudományszomjas lelkébe. Még egy ideig talán a nagy rabbik lebegnek szemei előtt, kik a mór uralom alatt fajából tudományban és irodalomban kiváltak, Izrael családjának jóllétben és miveltségben fényes korszakot alkotva. Még egy ideig a thora, a Mózes törvénye az ő gondolata, mikor azt a héber eredetiből magyarra forditja át, de már nem a rabbik eszményével és álmaival, nem a talmudisták hitnézeteivel és gondolkozásával, bár magyarázataikból jegyzeteket bőségesen közöl, hanem azzal a szellemmel, melyet rabbinisták, s orthodoxok átalán nem szeretnek, melyért azelőtt kétszáz évvel fajának büszkeségét, az amsterdami ifju bölcselőt, Spinozát hitsorsosai, Isten kérlelhetetlen boszszuállását hiva fejére, a gyűlekezet kebeléből száműzték. Talán nem volt egy Morteira, ki a gyülőlséget szitsa ellene, de a gyülekezet az ő haladó nézeteivel szemben,

melyeket mind bátrabban nyilvánitott, eléggé elzárkozott volt. S „ő látni vélte, a mint hirtelen nehéz, fojtó köd kerekedik, mely a zsidóság és ő közéje leereszkedve, örökre elválasztja őket egymástól.“ [1]) Szelleme már nem a zsidó gondolatvilágban mozog, s neki el kellett a zsidóságot hagynia.

Külső viszonyok, életkörülmények is hozzájárultak szellemi evolutiojához.

Nehéz iskoláján megy keresztül a sorsnak, keserves szenvedéseket állva ki. Önmagának kellett magát gyermekkora óta fentartania, mindent önmagának látni, mindent magára cselekedni, az életet közetlenül, a maga szemeivel nézni; mi kétségtelenül nagyon befolyt arra, hogy benne az önálló, független gondolkozás kifejlődjék, a mihez meg volt áldva értelmi erővel, kitünő észbeli tehetséggel. Ily szellemre nézve a keresztény társadalommal való érintkezés, a tapasztalatból és könyvekből való folytonos tanulás, keresztény nagy irók műveinek olvasása, megismerése mellett, bár heves küzdelmeken és nyugtalan forrongásokon át, de természetszerüen kellett a pillanatnak bekövetkezni, midőn egy régi világnak nemcsak a gondolkozásmódját nem találja a magáéval öszszeegyeztethetőnek, hanem gondolattartalmát sem kielégitő szellemi tápláléknak.

A mi ezután következik, fokozatos fejlése egy folyton haladó, szabad és bátor szellemnek. Bizonyára nem véletlen, hogy Ballagi ekkor Tübingába ment theologiát hallgatni, hol Baur tanitott, a hirneves szabadelvü theologus, az ujkori theologiának Schleiermacher után legkiváltabb, leghatalmasb képviselője. Éppen ugy választhatta volna ő Berlint is, sőt talán inkább, mert abban az időben az sokaknak volt gyülőhelye. De nem választotta. Távol maradt a Hengstenberg-féle theologiától, mely akkor ott uralkodó volt. A tübingai uj iskola vonzotta őt merész, de tényleges eredményre törekvő kritikájával, szabadelvü, de történelmi alapon haladó irányával...

Ballagi ezután, mint szabadelvü keresztény theologus ismeretes. És mint ilyen, első sorban a budapesti ref. theol. akadémián fejt ki páratlan munkásságot, mint annak 24 éven át tanára. Az uj akadémia, mely 1855-ben állittatott fel, ő vele uj szellemmel indul ki. A biblia-magyarázat nem a megszokott nyomokon halad, hanem uj elvek mellett, a tudomány ujabb vizsgálódásainak eredményeit felhasználva és további vizsgálódásokra ösztönözve. A szószerinti ihletés-

[1]) Ballagi Mór életrajza dr. Ballagi Aladártól. Prot. Naptár. 1879. évf.

tan helyébe világos, érthető felfogás lép, mely az ihletést a szentiratoknak nem a betüjében, hanem a szellemében keresi és nem mindenütt, csak ott, hol az Isten lelkét érzi lebegni. Az egyház dogmái történelmi világitásban, mint az illető kor keresztény hittudatának kifejezései jelennek meg, melyekkel a keresztény hitnézetek fejlődése nincs bezárva. „Előadásainak ereje, értéke — irja egyik kitünő tanitványa — nem abban állott, hogy kész positiv tanokat vésett volna hallgatói lelkébe, hanem abban, hogy tájékozást nyujtott a tudomány végtelen birodalmában… Nem akarta, hogy a mester szavára esküdve, a fejlődés megakasztassék.“ Annyira szabadelvüen tanitott, hogy tanitványai közül akárhány később ellenkező nézeteket kezdett vallani és hirdetni, mint a minőket tőle tanult.

Az uj theol. akadémiát szabadelvüsége, széles látóköre és nagy tudománya magas szinvonalra emelik és az ő áldásos hatásának ma a hálás tanitványok, részint maguk is mesterek, egész sergei a tanubizonyságai.

Ballagi munkássága azonban nem szoritkozik a tanári székre. Felvilágosult eszméit az irodalomban is hirdeti.

A bibliáról való nézeteit Tholuck „A Biblia“ czimü müvének kiadása[1]) kiséretében viszi a közönség elé, majd pedig a „Bibliai tanulmányok“-ban,[2]) a „Prot. Tud. Szemle“ füzeteiben[3]) és részben Renán „Jézus életé“-ről irt „Renániána“[4]) czimü tanulmányában. Az ó és uj szövetségi iratok, a vallás okmányai nem ugy tekintetnek itt, mint valami bebalzsamozott ereklyék, hanem a kor tudományos felvilágosultságával, mint oly müvek, melyekre a tudományos vizsgálódás módszere alkalmazható, s melyeknek megvan a maguk irodalom-történelmük éppen ugy, mint a nem szorosan vallási müveknek, de a mely irodalom-történelem a vallási értékből nem hogy levonna, hanem ellenkezőleg, a kellő világitásba helyezi. Különböző hatást keltenek e müvek. Sokan rokonszenveznek a bennök foglalt eszmékkel, mások meg elitélik mind álláspontját, mind tudományos vizsgálódása eredményeit. De bármiként volt, e munkáival bizonyos érdeklődést ébreszt a theol. tudományosság iránt és azt a vele nem egy nézeten állók is kénytelenek ma elismerni, hogy e müvek nagyjelentőségüek theol. irodalmunkban.

Hitnézeteit nem foglalja rendszerbe, nem bocsát ki azokról

---

1) A Biblia. Tholuck August után Ballagi Mór. Pest, 1863.
2) Bibliai tanulmányok. 2 köt. Irta Ballagi Mór. Pest, 1865. 1868.
3) Prot. Tud. Szemle. Theol. és bölcsészeti folyóirat. Szerk. Ballagi Mór. 4 k.
4) Renániána Irta Ballagi Mór. 1864.

külön munkát, de megjelent müveiben azok eléggé nyilvánulnak. Ha a bibliára nézve számba vette az ujabbkori tudományosságot, nem zárkozik el az elől a hitnézetek megalkotásánál sem. Sőt törekvése oda irányul, hogy a hitnézetek a jelenkor müveltségével, felvilágosodottságával öszszhangzásba hozassanak. A természet-tudomány csak arra segit, hogy Istenről annál tökéletesebb fogalmat alkothassunk. Elveti a csodákban való hitet, mely Istennek hatalmát a természet rendjébe való benyulásokba helyezi s megragadja az Örök Hatalmat, melynek világrendje épp oly változhatatlan, mint ő maga, mely hittel az erkölcsi világrend is annál nagyobbszerünek, annál megingathatatlanabbnak tünik fel. Módosul nála a Jézus személyéről való fogalom is, midőn Jézus ugy jelenik meg, mint „első az ő testvérei között." Hitnézeteivel az amerikai Freemann Clarke-al látszik egy uton járni, ki Channing és Parker közt foglal helyet hittani felfogásával. A hitnézetek, a vallási fogalmak is tehát a fejlődés törvényének vannak alávetve. Magában a kereszténységben „oly szellemi principiumot lát, mely Jézus személyében a világtörténelem folyamába egész teljességével belépvén, azt mindenestől a haladás és fokonkénti fejlődés meg nem állapodható ösvényére vitte... A keresztény vallás véghetetlen tartalmu igazságai a legkülönfélébb felfogásoknak engednek tért s éppen ez az, a mi a ker. vallásnak egyetemes örök érvényét biztositja." [1])

Ezért a szellemi szabadságot igényli a maga részére és mindenki számára. S ennek a gyakorlatára a „Prot. Egyh. és Isk. Lap"-ot alapitja, mely ma egyik kitünő tanitványa kezében van, — e lapot, mely három tizéven keresztül minden árnyalatú protestansoknak a vélemény szabad nyilvánitására nyitva állott, s mely a hit és egyház szabadsága bátor, hősies védelmével és széleskörü szellemi mozgalmaival a protestans egyházak ujabbkori történelmének s eléhaladásának annyi fényes vonását irta lapjaira.

Ballagi másnemü munkásságával is mindenütt a haladásnak a képviselője. A nemzeti nyelv érdekében és a nemzeti mivelődés terjesztésében mindig a legjobbakkal küzd s e nemü munkássága és müvei a Magyar Tudós Akadémiának egyik legtiszteltebb tagjává teszik.

Protestans volt a szó legjobb értelmében, szeretve a szabadságot, tisztelve az egyéni meggyőződést, keresve az igazságot; s lángoló lelkesedéssel és bátorsággal küzdve a fölvilágosultság eszméiért minden téren, az előrehaladó protestantismusnak egyik legnagyobb alakja.

Péterfi Dénes.

---

[1]) Tájékozás a theologia mezején. Irta Ballagi Mór. 21. l.

TANÁR-BEIKTATÓ ÜNNEPÉLY.[1]

I.

MEGNYITÓ BESZÉD.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Kolozsvári főtanodánk állami segélyezése a magas kormány és vallásközönségünk között kötött szerződés által lett rendezve. E szerződés-adta jog alapján a m. kir. közoktatásügyi minister úr ő nmltga, kolozsvári főiskolánkhoz tanárokul Kanyaró Ferencz, Boros Sándor és Nagy Gyula urakat méltóztatott kinevezni, és pedig, elsőt a magyarnyelv és irodalom, másodikat a szám és mennyiségtan, és a harmadikat a geometriai és szabadkézi rajz tanszékeire. Nevezett tanár urak az előirt esküt az egyh. képv. tanács ülésében letették, állomásaikat már ez iskolai év elején elfoglalták; de beköszöntőjük, vagyis székfoglaló értekezésük megtartása csakis mára volt berendezhető, a jelen egybegyülés czélját tehát ez ünnepély képezi. Ennek megnyitására a t. tanári kar engem kért fel, s én az ügy kiváló jelentőségénél fogva e megbizatást elfogadtam, s e minőségben mindenekelőtt üdvözlöm a t. gyülekezetet szives megjelenéseért. A mi további teendőimet illeti: szónok nem vagyok, s nincs is szándékomban szónoklatot tartani; de azért szabad legyen egy pár alkalmi gondolatomat elmondani.

Ez ünnepély, mely e muzsáknak szentelt falak közt ez órában lefolyik, bármely oldalról tekintjük, nem mindennapi jelenés, hanem sok tekintetben szép és lélekemelő esemény.

E főiskolánk mostani épülete nemsokára 100 éves lesz, de azért aligha adta elő magát oly eset, hogy egyszerre három tanár beköszöntője folyt volna le falai közt, annál kevésbé fordulhatott elé a jelen századot megelőzött két században, a meddig t. i. Kolozsvárt az unitárius iskola létezése visszavihető.

De nevezetes nap ez a tanuló ifjuságra, mely egyszerre három

[1] Tartatott a kolozsvári unitárius főiskolában 1891. nov. 5.

jeles erőt nyer oktatóul, és útitársul azon nemes vállalatra, hogy ezen magyar Helikonunk útjait azon szellemi sikerrel járja meg, mely megfeleljen az ember magasabb foku elrendeltetésének, a szülők jogosult várakozásának, de egyszersmind az élet követelményeinek is.

De főleg nevezetes és kiváló jelentőséggel bir e nap a kinevezett t. tanár urakra, a kik önképződésükre forditott szorgalmuk és nemes törekvésök elért sikerei után egy tanszéket foglalhatnak el, melyen egy egész élet folyamán keresztül képezhetik és nevelhetik a tanuló ifjuságot a tudományba, mely hasonló ama csendes, de nagy hatalomhoz, melyet a római iró igy jellemez: mely zajtalanul végrehajt mindent, a mire az erőszaknak nincs ereje, vagy a római író szavaival „tranquilla potestas peragit, quod violentia nequis“. S e szempontra helyezkedve kérdem: vajjon ellentmondanának-e a t. tanár urak azon feltevésemnek, hogy: a mai nap ez eseménye életök egyik legkimagaslóbb jelenetét képezi?

Igenis, t. gyülekezet! igen érdekesnek és emlékezetre méltónak merem nevezni ez előttünk lefolyandó ünnepélyt már e subjektiv vonásoknál fogva; de van e képnek egy más oldala is. S erre tekintve tán nem tulzok, ha állitom, hogy ez ünnepélynek még nagyobb fényt és fontosságot kölcsönöznek azon tudomány ágak, melyek tanári székére vannak a t. tanár urak meghiva.

Ezek egyike: a magyar nyelv és irodalom. Igen szép és elannyira közérdekü tantárgy, hogy joggal merem kérdeni: vajjon van-é, a ki kérdés alá venni merészkednék e tantárgy fontosságát? s főleg azon roppant becset és értéket, melyet az mai közéletünkben s általában azóta képvisel, mióta a magyar állam társadalmilag feudális és kormányzati tekintetben tényleg absolutistikus békóitól megszabadulva, parlamenti kormányformát nyert s alkotmánya helyreállitásával helyzetének urává vált és jövő sorsának és szerencséjének kovácsa lett, a midőn a magyar nemzeti kormányzat és a magyar társadalom müködése legkisebb ágazatában is arra törekszik, hogy a magyar haza, mint minden izében magyar állam foglaljon helyet az európai nemzetek közt. S e magasztos, de szem elől nem téveszthető szempont szemüvegén át birálva e tanári széket, nem magas kötelességek állanak-é ama tanár előtt, ki e tanszékre vállalkozik? beavatni magát azon nemes szellembe, mely Kazinczyt és az őt megelőzött vagy követett nyelvmestereinket vezette és hevitette; kikutatni, fejleszteni legjobb tehetsége szerint édes anyai nyelvünk multját, fejleményeit, törvényeit; egyszersmind érzéket és hevületet

gerjeszteni a tanuló ifjuságban, a magyar nyelv kincsei, sajátságai és szépsége iránt, ezzel táplálékot nyujtva a hazaszeretetnek, melyet a magyar saját anyai nyelvével elválaszthatatlan kapcsolatban állónak tekint, tart és hiszen, s végül még fokozni a magyar ifjuság azon dicséretes tulajdonságát, hogy megvetve a kozmopolitikus irányt, mely arra tanit: „ibi bene, ubi patria“ szivósan ragaszkodik hazájához, és édes anyanyelvéhez, mely nélkül csaknem religióvá vált búzgalmában tán az élet legnagyobb szerencséjét és örömét sem tudná teljes mértékben élvezni.

A másik tanári szék tantárgya a mértan és mennyiségtan vagyis a mathesis. E tudomány az örök és czáfolhatatlan igazságot képviseli a pythagorási tábla egyszerü tételeitől kezdve a Catethus és hypothenusa egymáshoz való viszonyán keresztül fel a logarythmusi ezer meg ezer törtszámokig. Ezek oly örök törvények, melyek felette állanak az emberi hatalomnak; nem korlátozzák vagy mozdithatják ezeket sem a zsarnokság ukázai, sem az alkotmányos törvény codexek paragraphusai, hanem önhatalmilag uralkodnak a tudomány és a gyakorlati élet világában, egyéb nagymérvü hatásaik és értékök mellett kiválóan fejlesztve a tanuló ifjuság elmeélét és szellemi fogékonyságát. E nagy hatalom egyik szerény munkása leend az e tanszékre kinevezett tanár ur, aki, nem kételkedünk a számtan csalhatatlan tételei mellett az ifjuságot figyelmeztetni fogja Pythagorásnak, a számtan egyik leghiresebb mesterének szintén örökbecsü aranymondásaira is, melyek közül szabad legyen megemlitenem ezt: „az ifjuságot engedelmességre kell szoktatni, mert ugy könnyen fog az okosságnak hódolni,“ — s egy másikat, mely igy hangzik: „Józanságon nyugszik a lélek ereje, mert az tartja az okosságot szenvedelmektől szabadon.“

Végül a harmadik tanári szék tantárgyát a geometriai és szabad kézi rajz képezi. E tantárgy az ipar és gyári élet haladásához és a gyakorlati élet követelményeihez képest naponkint gyarapodik értékben és jelentőségben, mióta Magyarhon közgazdasági viszonyai fejlődtével be kezdte látni, hogy az egykori nemes institutio és abból folyt viszonyok által táplált egyoldalu mezei gazdasági rendszer fenn sem tartható; s mig e tantárgy egyik ágában a realismust van hivatva terjeszteni, ’s az élet különböző foglalkozásait, iparát, keresetforrásait fejti és támogatja, másik ágában és gyöngédebb vonásaiban a költészet határába is belévág, értve ez alatt a kézi rajzot és festészetet. Nálunk e tantárgy az ujabb kor vívmánya, bővebb fejlődését a kor szükségeinek és irányzatának köszönheti. E

téren is hát igen hasznos és sikeres szolgálatot tehet az ifjuság ily irányu kiképződése körül a tanár, a kinek szorgalma és elhivatásának csak némi íhletséggel való felfogása, ha nem is teremt mindjárt Raphaeleket és Correggiokat, de egyes kiváló sikereket is idézhet elő a művészet világában.

Általában pedig mind a három tantárgy az igazság felderítésére, a közmiveltség terjesztésére törekszik, 's az ifju lélek nemesitését czélozza. S ha e nemes munkára méltó pályázó akad, a minthogy vallásközönségünknek is az a szerencse jutott, hogy a kinevezett tanár urakban oly egyéneket nyert, kik nem a dij mennyiségéhez mérik buzgalmukat, s tehetségeik érvényesitését, hanem feladatuk magaslatán állanak, s elhivatásuk nemességétől áthatott keblet hoztak magukkal a tanári székre: vajjon nem méltó tárgyat nyújt-é ez is a jelen ünnepély díszének és értékének emelésére, ugy a közöröm felgerjedésére?

Ez eszmék behatása alatt szerencsét kivánok egyházunknak, mely az ekklézsia docens szolgálatára oly derék tanerőkhez juthatott; szerencsét kivánok a tanuló ifjuságnak, mely reménytelt kebellel és bizalommal nézhet törekvésének elérhető sikerei elé, oly oktatókat birván a t. tanár urakban, kiktől nem a betüt kell megtanulniok, mely megöl, hanem a tudomány fenségét, szellemét, vagyis a lelket, mely megelevenit. Végül szerencsét kivánok a t. tanár uraknak, a kik legjobb életkorukban lépnek ki tanári székeikbe, teljes igyekezetet hozván magokkal arra nézve, hogy oktatásaik minél sikeresebbek legyenek, s minél képzettebb erőket bocsássanak világgá a gondjaikra bizott ifjuságból, a kik egykoron jelesb tehetségeik, jó hirnevök és közhasznu munkálkodásuk által fényt háritsanak vissza főiskolánkra, a mi kedves alma materünkre, mely a mult századok lezajlott viharai közt is megőrizte a tudomány Vestatüzét ifjuságunk számára. A tanár urak vallás-közönségünk meleg hálája és elismerése iránt megfelelő biztositékot találhatnak azon közörömben, mely egyházunk minden tagját osztatlanul megragadta, midőn kineveztetésökről értesült, valamint a mostani fogadtatásban is, melyet az unitárius egyszerüség elvét itt is megóva, ha külsőleg fényessé nem is tehettünk, de vallásközönségünknek, a t. tanár urak személyébe helyzett bizalma és jeles tehetségük méltánylása benső örömével kivánunk megfűszerezni.

Végül még egyet. Előbb már megemlékeztem Pythagorásról. Engedjék meg róla még egy vonást elmondanom, ugy a mint azt egyik életirója tollából olvastam. Ő nem minden tanulni kivánót fo-

gadott be tanitványai közé, hanem lelki tehetségük szerint nagyon megválogatta őket, s ezeket fenyiték alá vetve, csak huzamos oktatás és kemény próbák után avatta bé tudománya minden titkaiba. E tanitványoknak az erkölcs legnagyobb tisztaságára és egyszerüségre kelle törekedniök. A körülményekhez képest 2—3 évi halgatást parancsolt nekik, s csak az hallgatta a mester szavát annak közvetlen jelenlétében, ki a próbák darabos pályáját türelmesen megfutotta. A ki azonban a nehézségektől megijedt és szándékától elállani kivánt, megtehette, s tanpénzei is visszaadattak; de az ilyennek mint valódi halottnak sirt csináltak s róla többé nem emlékeztek meg. Mind a tanár urak, mind a tanuló ifjuság érdekébe kivánom: ne legyenek ily halottaik soha!

Ezzel még egyszer üdvözölve az egybegyült közönséget, melynek soraiban jól esik látni iskolánk ügyének több kedves barátnéját, ugy a testvériskolák küldötteit, felkérem a t. tanár urakat székfoglaló értekezéseik szives előadására.

Hajós János
főisk. felügyelő gondnok.

II. SZÉKFOGLALO BESZÉDEK.

1. Zrinyi és Széchenyi.

A XVII-ik század első felének nagy magyarjai közűl hármat szokás együtt emlegetni: Bethlent, Pázmányt és Esterházyt. A kik szeretik a hasonlatot és ott is keresik, a hol nehezen található meg, a század derekáról is három alakot állítanak melléjök, a Zrinyi, Lippay és Wesselényi alakjait. Azonban mily gyengén állja meg e két triász az egybevetést, azonnal kitünik, mihelyt a Lippay zajtalan életét Pázmány korszakalkotó munkásságával és Wesselényi nagyhangú erőlködését az Esterházy áldozó hazafiságával összehasonlítjuk. Csupán az egy Zrinyi alkot közűlök dicső kivételt. Őt oda lehet bátran állítani a három nagy magyar mellé s oda lehet annál is inkább, mert ő egymagában mind a hármat egyesíti.

A Pázmány hevét és lángnyelvét, az Esterházy loyalitását és szívós magyarságát köti össze Zrinyi Bethlen nagyratörő terveivel és bizony nem rajta mult, nem készségén, sem tehetségein, hogy Magyarország a XVII-dik század közepén a virágzásnak, az erőnek, a hatalomnak azon fokára nem emelkedett, mely fokot az erdélyiek már Bethlen és a Rákócziház alatt megközelítettek; azon fokot értem, a melyen viszonylagosan csak most áll.

A XVII-ik század nagytehetségű, lángelméjű Széchenyije ő, a sikerre nézve azonban óriási különbséggel. A Széchenyi által elvetett eszmékből szélvész támadt ugyan és e szélvész a magyar államiságnak magasra fölemelt épületét keményen megrázta és megingatta, mindazáltal össze nem döntötte: addig a Zrinyi által elvetett eszmékből oly vihar támadt, mely halomra roskasztá élte összes alkotásait és e romokot elseperte, kit Nikodemiába, kit Rodostóba, kit pedig Lengyel- vagy Francziaországba. A sikerre nézve, mondom, azzal az óriási különbséggel, hogy míg Széchenyi aránylag nagyon kedvező, mondhatni könnyen alakítható viszonyok között 40 hosszú esztendőn keresztül munkált áldásosan hazánk jólétére: addig Zrinyi a legellenségesebb, a legmostohább viszonyokkal küzködött alig félannyi életidőn keresztül.

Csodálatosképen összetalál történelmünk e két nagy alakja. Ám távol legyen tőlem, hogy életök, elveik és hatásuk tüzetes egybehasonlításának csomópontjait jelen alkalommal keressem. Mély tanulmány és avatott toll szükséges e nagy feladathoz, melyre Pauler és Imre Sándor is csak rámutattak. Nem kivánom egybevetni a két legnagyobb magyarnak külső életét, kik mindketten előbb más országot tartottak valódi hazájoknak, Zrinyi Horvátországot, Széchenyi Ausztriát; kik mindketten idegen müveltség hatása alatt állottak egész életökben, Zrinyi az olasz, Széchenyi a német müvelődés befolyása alatt, és kik mégis mindketten magyar hazánknak felrázására és újjá alkotására törekedtek egész éltökön át, Zrinyi az akkori idők szerint a hadi és közigazgatási, Széchenyi a XIX-ik század szellemében irodalmi és társadalmi téren keresvén a czélra vezető eszközöket. Nem hasonlítom össze utazásban és tanulásban tölt ifjúságokat, hármas szerelmöket, munkával terhelt férfi korukat és mindkettejöknek erőszakos halálát. Nem mérem össze Széchenyi jobb kezét, a szerényen és lelkiismeretesen munkáló Tasnert, Zrinyi tűzlelkű „titkosának“, Vitnyédinek buzgó segédkezésével. Nem állítom, hogy mind Széchenyi, mind Zrinyi az uralkodóház rendületlen hivei közé tartoztak; hogy mind Széchenyi, mind Zrinyi nem annyira elszakításával, mint inkább Magyarországnak birodalmi középponttá emelésével akarták hazájokat a németesítő Ausztriától örökre biztosítani és hogy mindketten a nemesség reorganisatiójával s a főrendűek példamutatásával óhajtották elérni életök nagy czélját; és mindkettőnek egész életében sokaknak rajongó tiszteletét egyesek fanaticus gyülölete zavarta. Nem állítom egymás mellé a XVI. és XVII-ik századok v é r e s békéitől haldokló magyarságot és a XVIII. és XIX-ik

századok német kulturájától kiveszö nemzetiségünket. A császári udvar mindenható Portiájáról és Metternichjéről, a konok újító II. Ferdinándról és II. Józsefről, a békés, de azért szüntelen hadat viselő Nagy Leopoldról és a nagy Ferencz császárról is hallgatni fogok: egyszerűen csak néhány pontot tüntetek fel, melyekben Zrinyi és Széchenyi politikája meglepő pontossággal érűlköznek.

Ne bántsd a magyart! — e szavakkal mondja ki Zrinyi az Áfiumban élete nagy jelszavát. Magyarország nem volt, hanem lesz! — e szavakba foglalta össze Széchenyi a Hitelben egész élete programmját. Mind Zrinyinek, mind Széchenyinek összes tevékenysége e két jelszó körül forog. Mindkettő életét áldozza rá. Mind Zrinyinek, mind Széchenyinek azonban követőik ez irányt „szökellő"-re vezették, Zrinyiét az öcscse, Nádasdi és Wesselényi, Széchenyiét Kossuth juttatván „főmeredek" [1]) ösvény elé. Az „interessatusok" küzdelme 1711-ben a szathmári békével ér véget, küzdelmök elbuktatta az olygarchiát és megteremté a középkori Magyarország romjain az ujabbkori Magyarországot; a „magyar világ" küzdelme 1867-ben, a Deákféle kiegyezésben ér véget, elbuktatta a nemességet és megteremté az ujabbkori Magyarország romjain a legujabbkorit: a tudomány, a művészet, az ipar, a kereskedelem — a XIX-ik század Magyarországát A Zrinyi-eszmék ágaikkal átnyulnak a szathmári békén keresztül a Széchenyi-eszmék harczába is, tulajdonképeni győzelmük: 1867; — a Széchenyi-eszmék vajjon meddig fognak sudáraikkal terjengeni; vajjon mikor űlnek teljes diadalt, mikor vetik azt az árnyékot, melytől már a mindenben rémlátó Metternich is rettegett: el akarjátok nyomni az osztrákot .... Ki tudná megmondani!

Zrinyi politikai törekvéseinek legalapja mindig az ezer harczban elfogyatkozott nemzetnek föléléesztése, megmentése és erősítése volt; [2]) Széchenyi politikájának szintén „első föllépésétől kezdve legfőbb czélja volt a magyar nemzetiség fentartása és erősbítése. [3]) — Zrinyi a maga feladatát a rendi alkotmány módosításával akarta elérni: a nemesség maradjon fegyverben ezután is; [4]) de a részleges fölkelések helyébe állítson állandó serget, [5]) ehhez kapcsoltassék háborúban az ország egész ereje: [6]) a nemesség is, a

[1]) Bethlen Miklós szava.

[2]) Áfium: 368. 375. 382. l. stb. (Az Ujabb Nemzeti Könyvtár kiadása szerint.) Az 1653-ki emlékirat, az egész Siralmas Panasz és Oktatás.

[3]) Az akadémia elnökének emlékbeszédéből a Széchenyi-szobor leleplezése alkalmával.

[4]) Áfium: 394—396. [5]) U. o. 381. 392—393. [6]) U. o. 382. 394—396.

papság is s ne csak egyedül a polgár áldozzon érette; [1]) s viszont a polgárt, a parasztot is be kell vonni a hadkötelékbe. [2]) „Széchenyinek másik törekvése volt a magyar alkotmánynak szabadelvű irányban lépcsőzetes és óvatos, de gyökeres átalakítása, hogy mind az, ki a magyar levegőt szívja, elmondhassa: én is e haza polgára vagyok azaz: egyenlő terheket viseljen és egyenlő jogokat élvezzen." [3]) Hogy a fennebbi intézkedéseknek kellő hatása legyen, hogy a magyarság fogyatékos erejét fokozza, kifejtse, a katonai fegyelem helyreállítását mind az egész országra nézve sürgeti Zrinyi: hadd tanuljon a katona és szokjék kellő rendhez; álljanak tudós vezérek elé a külföldet mind hadi, mind egyéb tudományok végett ezentúl szorgalmatosan látogató ifjúságból. „mert én azt vallom és assecurálom az én magyaraimat, hogy ha jó militaris disciplinát instituálnak, semmi e világon nem lészen, a mi az ő libertásokat jobban megtartsa s conserválja, mint az." [4]) Harmadik tevékenységi köre volt Széchenyinek a nemzet anyagi erejének emelése s nemzetgazdasági fejlődésének fokozása. Ama tant állítá fel, hogy azon nemzet tartja meg legbiztosabban szabadságát, mely nemcsak szellemileg mívelt, de anyagilag is folyton erősbödik." [5])

Ily meglepő pontossággal egyeznek Zrinyi és Széchenyi politikai eszméi a két század politikájának elv- és szintérbeli különbözéseit is az összehasonlítás mérlegébe vetve. Államtani elveiknek további egybevetése messze elvinne tárgyamtól. Úgy szintén messze elmaradna ez, ha Magyarországnak akkori állapotát, mely Zrinyi nézeteit kifejté, egybehasonlítanám félszázad előtti Magyarországunkkal, mely Széchenyi magatartását megszabta. Nagy ember volt tagadhatatlanul mindkettő és nagyságuk örök alapon épült, mert mindketten a meglevő viszonyokra építették, hogy a jövő remélt áldásai annál biztosabban valósuljanak. Csak a sikerben vetett óriási különbséget közéjük a sors: Zrinyi elbukott jóformán pályája kezdetén, mikor épen az ő napja feljött volna: Széchenyi ellenben túlélte saját magát is és csak akkor jött el érte a halál, mikor erőszakosan zörgetett annak ajtaján és mikor már biztosan láthatta, hogy csak néhány év kell eszméinek diadalra jutásáig. Zrinyi a magyar államiságnak Achillese volt, Széchenyi inkább Ulissese.

---

[1]) U. o. 392—394. [2]) U. o. 388—389.

[3]) Lónyay M. fennebb idézett emlékbeszédéből.

[4]) Áfium: 379. 389. 391. és Aphorism. 244. 251. 268. stb. III. Rész: 309. 315. stb. I—IV. Discurs. Siralmas Panasz stb. V. ö. Imre S. A költő Zr. M. életéhez. Budapesti Szemle. 1876. 225.

[5]) Lónyay említett beszéde.

A XVII. század derekán az összeroskadó török hatalom végvonaglásával a magyarságot is végpusztulással fenyegette. Másfelől Ausztria kiveretvén a 30 éves háború folytán Németországból. keleten Magyarországon keresett magának kárpótlást. Jól látta ezt Zrinyi. Látta a török elgyengültét; de látta a mellett azt is, hogy Ausztria ha ki is űzi a törököt, a magyarra veti magát és megfojtja támogató ölelésével. Ezért kellett neki főként az álló sereg; ezért akarja a magyarság erejét regenerálni, hogy mind a törököt lerázhassa nyakáról, mind pedig egyuttal az osztrák behatásnak is ellene állhasson. Kiegyeztetni az uralkodóház Magyarországtól való féleimét és előitéleteit emennek jogaival: biztosítani nemzetiségünket a vérünkön megerősödni készülő Ausztriától, hogy „Magyarország saját tengelye körül foroghasson," mint Széchenyi magát egy beszédében kifejezte: ez volt a XVII. század e nagy agitatorának (mint Széchenyit is nevezték) legóhajtottabb kivánsága, ez volt nagy szívének legtitkosabb reménysége

A mi első politiánk fegyver volt, fegyverrel kell, a mit nyertünk, meg is tartani,[1])—igy variálja a florenczi államférfiú axiomáját és egész erejéből a Mátyás király korát igyekszik fölidézni, ki megfelelt az egy Magyarország erejével töröknek, németnek egyaránt. Had volt szüntelen az ő lelkének gondolata. És bölcsen volt ez igy: az akkori Magyarország sajátságos viszonyaival a társadalmi müveltség azon kezdetleges lépcsőjén állott, melyről Buckle azt mondja, hogy a nagy tehetségeket a hadmező számára követeli. Ott volt ő valóban a maga helyén. Ott igyekezett használni imádott hazájának és legjobban is, bárki elösmeri, ott érvényesíthette dicső tehetségeit.

Hol vannak hát emlékezetes alkotásai? — kérdezhetné valaki. Széchenyi dicsőségét az akadémia, a kaszinók, a lánczhid, a gőzhajózás, a lóversenyek, az aldunai ut, az országos gazdasági egyesület méltóképen örökítik: mit állíthat szemben ezekkel Zrinyi, a mik hazaszeretetéről és lángesze szorgos gondjairól tanuskodjanak? Az 1660-as évek első felének dicső történelmét állíthatná szembe, mert nemzetünknek a sírból föltámasztására soha egyes ember még anynyit nem tett, mint e néhány év alatt az Áfium és az 1664-beli emlékiratok, a Zrinyi-Ujvár, a csallóközi és a téli hadjáratok és a kanizsai ostrom hirneves Zrinyije.

Aztán ki volt az első magyar tudományos irónk, ha nem ő?[2])

---

[1]) Machiavelli Deche. III. 1.

[2]) Apáczai Logikácskája 1654-ben, Encyclopaediája 1655-ben jelent meg. Zrinyi 1650 tájt kezd hadi munkáihoz és már 1651-re megirta Aphorismái két harmadát.

Mely irónknak maradtak tanításai ő előtte örök érvényűek, elveit üres föltevések helyett a természet örök törvényeire építvén? Ki adja ki az első virágénekeket irodalmunkban? Ki veti meg a magyar epos alapját? Ki utasítja legelőször az itthon tudatlanságban tespedt nemes ifjakat külföldi egyetemekre nemcsak pusztán theologiai és orvosi czélokból? Ki tagadja meg legelőször főrendűink között a születési érdemet? Ki fekteti a magyar pogány módra szokott hadviselést valódi tudományos alapra? Ki önt reményt és új erőt az elbukó nemzetbe a reá szakadó óriási török hatalom sulya alatt? Ki legelső valódi aristocratánk az addigi népnyomorgató olygarchák helyében? Ki utasítja vissza nálunk először a papságot a lelki élet körébe a világi hatalmak bitorlásától? Ki mondja ki legelőször a XVII. század örökös vallásviszályai közt a lelkiismeret szabadságát, a nélkül, hogy Chillingworthnak, kire, mint e téren elsőre, az angolok máig büszkén hivatkoznak, valaha hirét is hallotta volna?[1]) És végül, ki tépi szét a szétvonó és meddő vallási viszályokat és alkotja meg hazánkban a legelső tisztán politikai szövetséget és politikai pártot, és teszi az első lépést arra, hogy a magyar a százados villongásokból egységes politikai nemzetté tömörüljön; hogy levetkőzze multja végzetes bűneit és kivivja a reménynyel telt jövőt.

Ezekért és ezek miatt állítom én Zrinyit Széchenyi mellé és nevezem őt magyar hazánk XVII-ik századbeli Széchenyijének.

Még műveiknek külsejében, megjelenésök módjában is sok a hasonlatosság. Nem egy az Áfium czélzatra, hirességre, irójuk belső egyéniségére nézve, ha az országos viszonyokat is egybevetjük, a Hitellel? A Siralmas Panasz nem szembe állítható a Világgal, a Mátyás Király a Stadiummal, az 1664-iki emlékirat a Politikai Programmtöredékekkel? A Montecuccolira irt polemiában nem a Blick világra ható gúnyját, mély sarcasmusát, nemes boszankodását halljuk kihangzani? Az Aphorismusok ezer felé ágazó, rhapsodikus, pathossal és gúnynyal és felvillanó ötletekkel tarkázott eszméi és irásmódja nem a Széchenyivel rokon lélekre, kedélyre és gondolkozásmódra vallanak? . . .

A részletekben a számítás tökéletessége (lásd a Tábori Kis Tractát), mindenütt a ténylegeshez, a meglevőhöz kötése (lásd az Áfiumot), a legkisebbre is kiterjedő gond (lásd a Tábori Kis Tracta II-ik részét) nem Széchenyi hideg számításaira, practicus terveléseire

---

[1]) Zrinyi maga buzgó katholikus volt; de azért könyvtárában az unitárius Enyedi György szentháromságvitató hires munkáját is ott találjuk.

és mindent felölelő gondosságára emlékeztetnek? A lángoló hazaszeretet, mely iratai legtöbbjén elömlik, a mély meggyőződés szenvedélye, a prophetai lélek, mely előre láttatja a történendőket és fenyeget és bátorít és óva int; a müveltség, mely Európa irodalmát, a tájékozottság, mely szerte a közgazdasági, a közpolitikai kérdéseket, állapotokat lelkig behatólag ösmeri: nem a Széchenyi hazaszeretete, érzelmessége, jósló tehetsége, fenkölt müveltsége és páratlanul gazdag államférfiúi ösmerete? . . . Széchenyi első művéül akadémiát állított s ez volt alapja államférfiúi működésének: Zrinyi első művéül megteremté az Obsidio Sigetianát és ez lett kiinduló pontja, valódi programmja áldozatkész hazafiúi életének: kiki tehetsége szerint és mindketten teljesen az adott viszonyok szerint. — Valóban Zrinyi a XVII-dik század Széchenyije, csakhogy a XVII-dik század hadias formáiban: pánczélos és vaskeztyűs regenerator, hogy egyetlen kifejezéssel jellemezzük.

Kanyaró Ferencz.

2. A mennyiségtan tanitása.

Mélyen tisztelt gyülekezet!

Ez alkalom, melylyel szerencsés vagyok a m. t. gyülekezet szives figyelmét néhány pillanatra igénybe venni, azt kivánná, hogy azon szaknak, melyet tanitani hivatva vagyok, bár egy kis részét behatóbban ismertessem. Azonban megvallom, hogy ezt tenni még sem lehet czélom, mivel az én ridegnek tartott számjaimmal untatni nincs szándékomban. Legyen szabad azért csak az általánosnál maradnom, s igy talán egy közérdekübb dologról: a mennyiségtannak fontosságáról és az iskolákban való tanitásáról röviden szólanom.

A mennyiségtan egykoru a tudománynyal általában. Már a régi egyiptomiak igen nagyra becsülték, részint maga magáért, részint azért, mert az ifjuság szellemének képzésére igen nagy befolyással volt. De különösen a görögöknél első helyen állott a tudományok sorában, azért, mert a görög tanitók főként a geometriát a legjobb értelmi fejlesztőnek tartották, mint a mely leginkább képessé tesz bármely ismeret szerzésére. Ez okból azon ifjunak, a ki magát a felsőbb tudományoknak akarta szentelni, először és feltétlenül bizonyos jártassággal kellett birnia a geometriában. Egy szóval a geometriát gyakorlati bölcsészetnek tartották. Ennek következménye az volt, hogy az iskolákban e tárgy minél behatóbb magyarázásának, tanitásának igen nagy fontosságot tulajdonitottak; a másik követ-

kezménye az volt, hogy e tárgynak különös tisztelői akadtak, a kik a mig egyfelől magok sokat foglalkoztak vele, addig arról is gondoskodtak, hogy az iskolákban czélra vezetően tanittassék.

Ily szellem uralkodott az iskolákban egészen a 19-ik évszázig, s egyedüli hiánynak csak az tartható, hogy a figyelem teljesen a geometriára volt forditva, mig a mennyiségtan másik ága az ugynevezett számtan, illetőleg algebra teljesen el lett hanyagolva. Fájdalom azonban, hogy e szellem, e törekvés a latin iskolákban már kihalóban volt, mert ezek már teljesen ridegen hagyták a mennyiségtanban az ifju lelkét; a mely hiba főként a tanitók előadásában rejlett, melylyel azt előadták. Ugyanis ők nem tudták, de nem is nagyon igyekeztek a tudományt az élettel összhangzásba hozni; egyedül a már korábban megállitott formulák vezették a tanitásban, ezekkel gyötörték növendékeiket s ijesztették el a tudománytól; ezek miatt jutottak az abstractió száraz pusztájára, ugy, hogy alattok a mennyiségtan a legszárazabb tudomány lett, el annyira, hogy általában még azok is, kik e tudománynyal foglalkoztak; száraz, mogorva embereknek tartattak, a mely hitnek némi nyomai ma is meg vannak. Meg is találjuk e ridegség szomoru következményét abban, hogy az iskolákban a tanulóknak csak igen kis része foglalkozott e tannal, a nagyobb rész általában idegenkedett tőle, s azon kevesek kik a mennyiségtannal foglalkoztak épen e miatt kiváló geniknek tartattak.

Azonban e szomoru állapot nem tarthatott igy soká, nehány évtized elteltével ujra belátták a mennyiségtan tanitásának szükséges és hasznos voltát, a mire mutat az a körülmény, hogy Németországban nehány iskolában már rendszeresen kezdették tanitani. A geometriának a népiskolákba való beviteléért Pestalozzit illeti az érdem első sorban, ő ismerte fel a geometriát mint olyant, mely az oktatásnak egyik igen fontos részét kell, hogy képezze. És kérdezzük meg most, vajjon ilyen szellemmel, ilyen törekvések mellett, minő eredményt értek el a tanitásban? S itt bármennyire tiszteletben tartjuk is a nemes törekvést a mely őket vezette, kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az eredmény csak felényire felelt meg annak, a mi hasonló ügybuzgóság mellett elérhető lett volna, mert habár a geometria tanitásával, mondjuk, igen szép eredményeket értek is el, mivel a mennyiségtan már emlitettem másik ága a számtan, teljesen mellőzve volt; ez igen nagy hátrányára kellett hogy legyen és volt is a tanitásnak.

Talán nem lesz érdektelen, ha kezdettől fogva egy futó pillan-

tást vetünk a módszerre, melylyel e tant előadták, ugyanis synthetikai uton mennek egyes tételekről másokra, s hiányzanak nálok általános szabályok és módszerek, sőt előszeretettel viseltetnek az iránt, hogy a fogalmak magyarázásánál minél szűkebb határok közt maradjanak. A hány esetet egy feladatban meg lehetett különböztetni, annyi problémát lehet a görög mathematikusoknál találni, s annyira ragaszkodtak ehez, hogy akárhányszor feláldozták a látszólagos egyszerüségnek az igazi egyszerüséget, mely épen az elvek egyszerüségében áll. Ily módon az ifju eltévedt az elvek labyrinthusában, s rendkivüli nagy fáradsággal és munkával szerezhetett némi ismeretet magának, s csodálni lehet, hogy ily körülmények között annyira is vonzalommal viseltettek e tudomány iránt. Végre egy uj lendületet nyert a mennyiségtan tanitása, s ha általában csekély is volt következményeiben, mégis föl lehet ismerni azt, hogy a módszerben általánosságra törekedtek, s analytikai uton igyekeztek a különöst az általánosból levezetni. Lendületet nyert az által is a tanitás, hogy a számtan, illetőleg algebrára is figyelmet forditottak, a melyekre vonatkozólag korábban vagy épen semmi vagy igen csekély munkásságot fejtettek ki. Ellenben a geometriából e korban oly teljes és bevégzett müveket találunk, hogy az ujjitás azokhoz sem hozzáadni, sem azokból elvenni mit sem tudott. Hogy minő változásoknak lett mégis a geometria Descartes és mások által alávetve, azt tárgyalni ez alkalommal igen messzire vezetne.

Talán közelebbről fogja a tisztelt gyülekezetet érdekelni, ha ezek fölemlitése után, röviden arról fogok szólani, hogy minő fontosságot kell ma e tárgynak tulajdonitanunk, s mint ilyent hogyan kelljen tanitani az iskolákban?

A geometria azon tudomány, mely a tárgyak alakjának legbiztosabb felfogásához vezet, ez vezet t. i. a dolgok külső ismertető jeleinek megkülönböztetéséhez. Az embernek mintegy veleszületett hajlama, a természetet az ő csodás alakjaival megismerni. A mily bámulatosok egyszerüek a természetnek egyes alakzatai, ép oly bámulatosan változatosak, sokfélék azok; az ásványjegeczeken elkezdve egészen az állati teremtményekig. Ezen különböző jegeczeknek ugy a maguk természetességökben, mint mesterségesen előállitott alakjaiban való megismerése, megkülömböztetése, egyik fő czélja a geometriának. Azért tehát objectiv szempontból igen fontos e tudomány, mivel azon törvények megismerésére vezet, melyek a természet egyes alakjai közt fönnállanak, a melyek ismerete nélkül nem lehetne egyetemleges fogalmat szereznünk azokról.

De fontos subjective is, mivel az ember szemlélő tehetségét különösen gyakorolja, növeli azáltal, hogy az egyes tárgyak összehasonlitásakor, az egymáshoz hasonlók, egymással teljesen egyenlőket külön-külön csoportositjuk. Vagyis mig egy felől ezen alakokat fölfogni, egymáshoz hasonlitani tanit, az ezekről nyert kép segélyével rá vezet azok utánzására is. Ezen alakok utánzásának, csoportositásának mily szép és bámulatra méltó változatait látjuk naponként a kézműiparban, épitészetben, festészetben stb.

Egy másik kiváló előnye e tudománynak, hogy összekapcsolja az elméletet a gyakorlattal: hogy csak egy mindnyájunk előtt ismeretes esetet emlitsek föl: mindazt, a mit a térbeli testeken, lapokon szemlélünk, egy lapon ábrázolni tudjuk. A legelemiebbeken kezdve: a pont, vonal, külömböző lapok, sőt magukat a testeket is. Emlitsem-e? a mindennapi élet azon productumait, a melyek mind a geometriának köszönik létrejöttüket, s ezek következtében hány embernek nyujt foglalkozást, életmódot; fölösleges továbbá mondanom, hogy a társadalom legalsóbb rétegén kezdve, a legfelsőig minden embernek elkerülhetlenül szükséges, hogy számolni és számitani, bár bizonyos fokig, tudjon.

Kétséget sem szenved az is, hogy a mennyiségtan, mint értelem fejlesztő, az első helyet foglalja el a tudományok sorában, már magában az, hogy az ifju lélek előtt mindazt, a mit tanit, szemlélhetővé, sőt kézzelfogható igazsággá teszi, nyujtja a nagy előnyt más abstract tudomány fölött: mert a 2×2 igazságában senki sem kételkedik, valóban méltán nevezték a régiek a mennyiségtant az értelem poesisének. Egy másik előnye az értelem fejlesztés körül abban áll, hogy egyes, mondjuk a legegyszerübb esetből kiindulva lépésenkint, s megszakitás nélkül vezet általános igazságokra, s úgy viszont az általános elvek keretébe a specialis eseteket is betudja illeszteni.

Még igen sok, mindnyájunk előtt többé-kevésbé ismert hasznát emlithetném föl a mennyiségtannak; azonban a hosszadalmasság kikerüléseért mellőzni fogom ezeket, hanem a helyett ezen fontos tárgy tanitásáról fogok röviden szólani.

Korunk, mely az iskolázás ügyét oly fontosnak tartja, minden lehetőt elkövet arra, hogy az ifjuságnak minél több oldalú ismeretet nyujtson, s ez ismeret szerzés módozatait is oly szerencsésen választja meg, hogy tagadhatatlan az, miként egy törekvő ifjunak minden lehető alkalom megvan adva az önképzésre, s egyuttal arra is, hogy a szerzetteket az élettel egybe kapcsolja, ahoz alkalmazza. Ily szellemmel karolja fel az iskola ma a mennyiségtant is, a minek

következménye az, hogy a mennyiségtan tanitása csak tiz éven belül is nagy lendületet nyert, s ma már e tudomány egyik ágának sem tulajdonitván elsőséget a másik fölött, karöltve, egymás kiegészitőjekép tanittatik a geometria és számtan.

Korunk kutató szelleme át van víve az iskolázás űgyére is, a mennyiben minden egyes tudományágnál folyton keresi azon módokat, a melyek által az az ifjusággal minél jobban megkedveltethető, feldolgozható legyen s a miért lehetőleg óvakodik a lélekölő formuláktól, melyek tagadhatatlanul nagy hátrányára válnak a tanitásnak. S midőn ezt teszi a módszerrel, egyuttal oly tanitókat is nevel, kik minden erejöket arra fordíthatják és tudják fordítani, hogy az egyes tudományágakban minél czélzatosabban vezethessék az ifjuságot.

S itt nem tehetem, hogy egy körülményt föl ne említsek, mely különösen a mennyiségtan tanításánál merül föl legszembetünőbben. Régi igazság az, hogy a jó tanító minden nehézséget le tud győzni a tanitványok előhaladásában s a legelvontabbaknak látszó dolgot is vonzóvá, kellemessé tudja tenni. Én csak e körülményre tudom helyezni, erre alapitani a biztos sikert s épen azért azt mondom: sokkal többet kell egy tanitónak tanitványai lelkületének, ismeretkörének, a különböző eljárások eredményének vizsgálatával, mint magával a tudománynyal foglalkoznia. Szükséges kelléke ez a sikernek minden egyes tudomány előadásánál, de elkerülhetlen a mennyiségtan tanitójánál. Mert igaz ugyan, hogy a tankönyvek a tervet ma már teljesen földolgozva s még hozzá egy általánosan megállított tervet nyujtanak, úgy a tanuló, mint a tanitó elé, de szerintem épen annál több gondot kell és lehet a tanitónak tanitványai nevelésére fordítani. Annyival is inkább, mert az ismeretközlés módozatai a tanitó bölcsességére, paedagogiai ügyességére vannak bizva. S épen ez az a mire legkevésbbé nyerhet útmutatást a mennyiségtan tanitója, hanem saját maga kell megszerezze azokat, a mit bizonyit azon jelenség, a mely még manapság is, fájdalom, elég gyakran előfordul, t. i. hogy az emberek mondjuk 50%-je ma is úgy nyilatkozik, hogy nekem nem volt hajlamom, tehetségem a mennyiségtan tanulásához. Én ezen állítást kétségbe merem vonni minden egyes esetben; mert a milyen tehetsége van valakinek pld a latinnyelv vagy bármely más tudományág tanulására, ugyanaz van a mennyiségtanra is; megkülönböztetést enged tenni csak azon egy eset, ha valakit hajlama önkénytelenül bizonyos tárgy felé vonz; ugyde ez esetben, minden más egyebet mellőzni fog, s rá mondja nemcsak a mennyiségtanra a nem

szeretem azokat. Tény az. a tapasztalat arról győz meg, miként legtöbben mégis a mennyiségtantól idegenkednek. Oka ennek egyedül csak abban keresendő. hogy utmutatás, helyes vezetés nélkül e tárgy megismerésében önerejükön haladni a legtöbben nem tudnak, s ha a tanitó nem találja el a helyes irányt. a kellő módokat a tanitásban, el lehet készülve rá, hogy tanitványai közül egy párt kivéve mindenik borzalommal fog úgy tőle, mint magától a tudománytól elfordulni.

Hogy azonban általánosan tájékoztató elveket e tárgy tanitásánál föláilitani ne lehetne, s ne kellene, ez kétségbe vonhatlan, legyen szabad azért befejezésképen nehányat ezen elvekből fölemlitenem. Minden egyes tudományág tanitása egy bizonyos és mindenik különböző értelmi fejlettséget kíván meg. E tekintetben nagy eltérést találunk a számtan és geometria között, mert mig a számokkal már a zsenge gyermeket meglehet barátkoztatni. addig a geometria egyszerübb igazságai sem fogják lelkét megragadni: úgy mert más játék tárgyait is megszámitja. s azok sokasága vagy kevés volta élénk benyomást tesz rá, de épen mivel mindenik a maga nemében elég vonzó. elég kedves előtte, nem is igyekszik azokat egymástól másként, mint talán szinök avagy kedvességök szerint megkülönböztetni. Ez okból a geometria tanitását már magasabb korban, fejlettebb értelmüvel kezdjük meg. de akkor is nagyon óvatosan, a már ismert tárgyak, testek szemléltetésével, s azokon keressük föl a legegyszerübb elemeket, a melyekkel fokozatosan haladva ismét oda jutunk, a honnan kiindultunk t. i. a testekhez. A szemlélet utján megismerteket állittassuk elő, vagyis a mit a szem látott, a miről a lélek egy képet alkotott magának. azt a képet állittassuk egyidejüleg elő a tanulóval, megísmertetvén vele a módokat a mint azok előállitandók, s igy elérjük azt, hogy a mit szemlélt. azt az értelem átveszi, megörökiti; a nélkül azonban. ha a tárgyat eltávolitjuk szemei elől, eltávozott vele annak képe is, s másfelől a már hallottakat nem tudván érvényesiteni, kedvetlenséget szül.

Ezért nem szabad csak egyes különös eseteknél maradni, hanem az általánosra törekedni. mely az egyeseket magában foglalja. Arra kell törekednünk, hogy a tanuló maga keresse, találja fel az általános törvényt, s állitsa föl magának az elveket; mig nem lehet eléggé óvakodnunk attól. hogy a tétel kimondása után kerestessük velök az abba bele illő eseteket.

Kapcsoljuk össze az elméletet a rajzolással, mert a midőn ez által egyfelől előkészitjük a megismerteknek mesterségesen való előállitására, utánzására, ugyanakkor fejlesztjük bennök a szép iránti

érzéket, s bizonyos külső ügyességet sajátitanak el. Igaz ugyan, hogy a rajzolásnak egészen más a czélja, mint a geometriának, mert a mig a rajzolás a müvészetek közé, a geometria a tudományok közé tartozik. Azonban, valamint a fejbeli munkát föltudjuk a kézimunka előnyére, megkönnyitésére használni, a képen ezek egyikét a másik előnyére föltétlenül föl lehet, sőt szükség fölhasználni; már csak azon paedagogiai elvnél fogva is, hogy a tanitásnál, a hol csak lehetséges, minél több czélt kell kitüzni egymás előnyére.

Ezek valának, i. t. gyülekezet, azon elvek, melyeket a magam részéről a mennyiségtan sikeres tanitására föltétlenül szükségesnek tartok követni, épen azért én, a ki azon szerencsében részesültem, hogy egyházi főhatóságom által e tudományág tanitására kineveztettem, teljes erőmből azon leszek, hogy a fölsorolt elvek megtartásával, hivatásomnak minél jobban megfelelhessek. S ezzel fölolvasásom végéhez érvén, becses figyelmökért fogadják szives köszönetemet.

Boros Sándor.

---

3. Látérzék és műértelem.

Valamint a fülnek a jó zene élvezetet szerez, melyet az egész valónkra közvetit, épp úgy vannak dolgok, melyek látás által érintik lelkünk nemesebb érzelmeit. Ez ünnepélyes alkalommal tehát a látásról és azon lelki élvezetekről akarok főkép beszélni, melyek látás által lelkünkbe jutnak.

Lássuk először is, hogy mi a látás? Képzeljünk szemünkből egy fénykupot kisugározni, vagy érthetőbben szólva, egy fénytölcsért. Ezt szemünkhöz illesztve, látni fogjuk, hogy csak azokat a tárgyakat látjuk tisztán, melyek a tölcsér keretén belül esnek. Nagy tárgytól bizonyos távolságra kell állanunk, hogy ez a tölcsér keretébe beleférjen; nagy távolról mértföldeket belátunk, kis tárgyakat meg közelről kell néznünk, mert ezek a távolsággal óriássá növekedő fénytölcsérben elvesznek. Gondoljuk az emlitett sugártölcsért belülről egy kulcslikra illesztve, egy még oly picziny ujacska is képes a szemsugarakat kirekeszteni, mig egy neháuy lépés távolra, már csak egy függöny képes a tölcsér hegyes végén olálkodó szemet talán a legnagyobb gyönyörüségtől megfosztani.

Igen könnyen kérdhetik én tőlem, hogy miért is van az embernek 2 szemre szüksége? Ha Mózsi v.Están bácsi tenné ezen kérdést, azt felelném, hogy az Isten mikor a restaurátiot elrendelte, eszébe jutott, hogy ez a drága portéka könnyen válságos helyzetbe juthat; bölcs előrelátással tudta, hogy ha a kettőből egyet kiütnek, egy még

mindig eltart a jövő választásig. De ha önöknek kellene a két szem szükségességét feltüntetnem, ezt mondanám: a két szemből egy irányba menő szemsugarak úgy fognak meg minden tárgyat, mint a hüvelyk és mutató új képes egy arczocskát megcsippenteni, ha még oly bársonysimaságu is. Egy sugár érint, de kettő már fog. Hogy két szemünk vizszintes irányban áll, ez a vizmértéket képviseli, az orr pedig mint egy mérlegnek a mánusa jelöli a helyes irányt. Ezért jár helyes úton, kinek jó orra van. Egy szemmel csak a képét látjuk a tárgyaknak; 2 szem már azok helyzetét is igyekszik meghatározni. Fél szemmel még kacsintani sem lehet, csak pislogni

A természet szépségei szemünkön át jutnak lelkünkbe. Szenvedélyeink, érzékeink úgy uralják gyarló valónkat, mint elkényeztetett gyerekek szülőiket, vagy mint követválasztók a jelöltet. Fülünket bárhol teletömhetjük jó zenével: szaglási érzékünk a pacsulik országán keresztül a rózsa illatáig csiklandoztathatjuk, ajkunkat az édességek külömbfélesége érintheti. Ámde szemünk a mi örökös zsarnokunk, az ő soha ki nem elégithető szenvedélyeivel! Mutathatunk neki szépséget, mitől az érzék örjöng, rutat, minő a rosz lelkiismeret, megmutathatjuk neki az Emke-palotát, v. a vashidat, a mellette levő új tornyos palotával, szemünknek ez mind kevés, hegyre vágyik, hogy lássa a völgyet, aztán megint a völgybe, hogy lássa a hegyet!

Elgondolhatjuk, hogy szemünk, mely ily nagy igényekkel van felruházva, mennyire ki van téve a csalódások végtelen sokaságának; csalódik és csalattatik. Ki ne emlitette volna éltében: „ha jól látok“, „roszul láttam“! A szemet figyelmezteti a példabeszéd is, midőn azt mondja, „hogy nem mind arany, a mi fénylik.“

Miveltségünkkel fokozatosan látásunkat is fejlesztenünk kell. A kis gyereknek ugyan megmondják: ez szép ház, szép vidék, szép néni, de hogy miért? ezt rendesen elfelejtik, mert a figyelmeztetőknek kiskorukban ezt szintén elfeledték megemliteni. Nekem is csak igy magyarázták ezt gyermekkoromban; hogy felnőttem, igaz, magam rájöttem, egy néni miért szép! de, hogy egy felhő, templom, kép, vagy szobor miért: ezt bizony meg kellett tanulnom.

A természet alkotásai a fogékony lélekre legtöbbször nagy hatást gyakorolnak, csakhogy a tanulatlan szem a lényegtelen dolgokat helyezi előtérbe; egymagában még gyönyörködni sem tud, ha nincs a ki helyeslését adja megfigyeléséhez. Más szóval: szemünk nem tud a maga lábán járni.

A mult nyáron egy kedélyes társasággal a havason egy pár hetet töltöttem. Egy verőfényes délután, a turista társasággal, én is ki-

másztam egy kecskejárta nyomdékin a fenyőkkel rakott hegy legmagassabb csúcsára. És mily hatást gyakorolt az alant elterülő vidék fölséges panorámája a társaságra? Egyikünk a levegőben levő vizpárákon boszankodott, hogy a 2000 klm.-nyire eső hótetőket nem láthatja; egy bâjos hölgyecske azt sajnálta, hogy miért nem hoztuk el a mama kukkerjét, mily jól megláthatnók a faluban a szállást adó román asszonyt a mint feji a kecskét az estvéli bivalytejes kávéhoz; egy harmadik nem is tudott gyönyörködni afeletti bosszuságában, hogy elfeledtük ide czepelni a páczolt sonkát. Pedig bizony a szemnek volt miben igazán gyönyörködni! A vidék távolsággal halványodó, elmosodó perspectivája, a fenyők sajátságos, csaknem a feketétől a legszebb aranysárgába átmenő szinváltozatai, meglepő hatást gyakoroltak a szemre, s ezen keresztül a lélekre.

A természet szépségei után azok a dolgok veszik a szem képességét és gyakorlottságát igénybe, melyet az emberiség iparban, müvészetben évszázadok óta létre hozott. Itt tünik ki a szem képessége, hogy a lélekkel mikép közvetiti a látottakat.

Izlés és müértelem szemünkön át jön be hozzánk, nem is egy, de két ablakon; a külvilág ad ezen keresztül rendez-vouz-t a lélek belvilágának.

Már a régi népeknél, mint: egyiptomiaknál, perzsáknál, görögöknél, a müizlés és értelem nagyon magas fokon állott. Ugy okoskodhattak: ha a fülnek a hármonia élvezetet szerez, miért ne lehetne a szem harmoniáját is megállapitani. — Kutató eszöknek ez sikerült is. Elképzelték: ha a természet az embert a legtökéletesebb lénynek teremtette, bizonyosan azt is kieszelte, hogy mekkora szeme, szája, orra és füle legyen. Ebből kiindulva épületeiket, csodás szép templomaikat oly arányosan épitették, hogy nagyságához volt mérve ajtója, lépcsője, párkányzata, oszlopainak vastagsága; legtöbbször magát az istenséget is kifaragták megfelelő nagyságban. Mily csodálattal és bámulattal látja a szem a több ezer éves görög szobrokon, hogy akkor is a bátorságnak, örömnek és bánatnak, szeretet- és szerelemnek ugyanaz a kifejezése volt az arczon! A szem volt akkor is a lélek tükre! — Ezért tanulják a plasztikát és arányosságot a régiek müveiről.

Müértelemhez a különböző stylek ismerete is szükséges, mind az épitészetben, mind az ornamenticában: a görög styl az ő oszlopcsarnokaival, meandereivel, a régi klassikus kort elevenitik fel; a gót és román styl magasztos, ünnepies érzést kelt; a barok styl az ő tömött, nehézkes ornamentatiójával hamar unalmassá válik szemünk-

nek; a moór épitészet az ő fantastikus arabeszkjeivel, mistikus hatással van reánk: a renaissance styl könnyed párkányzata, a természet majd mind virágát, levelét felölelő ornamentatiója, derült hangulatot ébreszt az emberi lélekben. Ugy képzelem a renaissance stylt, mint egy fiatal, szép nőt; a barok stylt mint egy felpiperézett vén leányt, a gót stylt mint egy tisztes matronát.

Egy müértelemmel biró szem a monumentalis épületekben nem azok méreteit, hanem mint a különböző épitészeti styl remekeit látja egymással versenyre kelni, hirdetve mestere dicsőségét! Régi műtárgyakon szinte látjuk, mily odaadó szeretettel és nemes izléssel véste bele a művész az ő korának ornamentacióját. Akkor minden műtárgy eredeti volt, a mi igen emelte a mű becsértékét. Most a művész legtöbbször csak a formát késziti; eredeti talán nincs is, csak ezer meg ezer másolat.

De hagyjuk a régieket! Legyen szabad egy pár szót arról szólanom, hogy összes műipari termékeinket mennyire uralja az izléstelen disz vagy magyarán szólva, a sallang: pipáinkon Deák F., Széchenyi képei diszlegnek: pálczáinkon, napernyőinkön lud, agár, vagy lófejet szorongatunk, kemenczéinken, lámpáinkon a sok disztelen disz ugy szorong, mint kukoriczacsutkán a szemek, diszedényeinken sokszor a görög pálmetta és meander ujabbkori modern elemekkel annyira össze keverve jelenik meg, minőt csak egy kis gyerek zsiros ujja tud pingálni a nagybácsi fehér kabátjára! Még ételeink is bizonyos diszt és gyakran érthetetlen külsőt kaptak. Példa erre az egyszeri T.-banket, hol a bélbecsenye diszitményét, a georginát is megették az „atyafiak“ a mártással! Disz, sallang, tulhalmozottság mindenütt; a szem ugy megszokja ezek látását, hogy ugyszólván elfásul bele; később ha látja, sem látja, valamint a fül sem hallja egy időn tul az óra kegyegését. Disztárgyainkon a nemes egyszerüségnek kevés a nyoma. A sok disz mindenütt elöli a formát. Mai nap már a Miloi Vénus is kalotaszegi varrotttas köténynyel lépne a világ elé.

Nézzük meg csak egy leány iskolának a munkakiállitását. Ezek leginkább német divatlapból kilesett hangjegytartót, névjegytartót, kefetartót, óratartót, levéltartót s más modern virágokkal be népesitett czikkeket tartalmaznak; stylszerüségnek — mely magában hordja az önálló műizlés első csiráját — kevés nyomát találjuk. Egy nagy tarisznyát is láttam egyszer elhizott bazsarózsákkal ki decorálva, ebbe lehet, hogy a szerelmes leveleket tartják! Sok tárgyat ki sem tudtam találni mire jó; de ami időbe és pénzbe került, hátha rosz nem lehet! Szinte jól esett, midőn a sok „ne nyulj

hozzám“ tárgy között, egy nehány egyszerű és csinos ruhát láttam fa modelekre reá adva: örömemben megis ölelgettem egyet kettőt, a leányok nevetve figyelmeztettek, hogy a ruhának nincs feje, mert ahoz is műizlés kivántatik, hogy a női szépség eszményének megfelelő formák, a ruházat által, a szem előtt előnyösen feltüntessenek s a ruha kell, hogy pótolja a hiányokat ott, a hol a természet kissé szükmarku volt.

Egy müértelemmel biró szemnek, már a legegyszerübb fogalmak megitélésével nyilvánul jó izlése: Egy hullámos v. görbe vonalat mindig szebbnek tartunk, mint egy egyenest, mert emez a merevséget, ridegséget jelőli; a félelmes villámot is tört egyenesekkel rajzolják, mig egy hullámos vonal, hullámzó kebel, hullámzó Balaton, mily kellemes hangulatot tud az emberben ébreszteni.

Hogy szemünk, látásunk a műizlés terén odáig emelkedjék, hogy a képző-müvészet termékeit élvezhesse, hibáit elbirálhassa, ez igen nagy gyakorlatot kiván és e tehetségek fejlesztésére a rajztudományt tartom elkerülhetlen alapnak.

A rajzolás tehetsége az emberrel születik. Már a kisgyerek, ha értelmének első sugara megcsillan, nem firkálja-e tele a falat kacskaringos ákom-bákomokkal? A kis fiuk szamarat, a kis leányok nyulat szeretnek rajzolgatni, a nyul félénkségével, fürgeségével rokonszenveznek; de a fiuknak a szamár iránti sympathiáját se hogy sem tudom magamnak megmagyarázni.

A rajzolás tudománya már a legrégibb korban virágzott, már az egyyptomiak rajzokkal fejezték ki gondolataikat: galamb az ártatlanságot, kutya fej a hűséget, oroszlán fej a bátorságot jelölte. Nem e jobban kifejezné most is: egy tele erszény a gazdagságot, egy sziv a szerelmet, egy nehéz járom a házas életet, egy h. nyelv az anyóst, stb.

Ez lenne azon egyetemes nyelv, melyet a világ minden népe megértene.

A rajztudomány öszvegyüjti a természet szépségeit, mult és jelen népeit; elénk állitja a csaták borzalmait, a szerelmesek ölelését, a vihart és az ég villámait. A képek világa szemünknek ma már egy világtörténelem. Egész világunkat megláthatjuk karossszékben ülve, egy pipa dohány mellett. Képben szemlélhetjük a bájt pirulás — a rutat undor — s az ördögöt félelem nélkül. Rajzban a természet szépségei inkább fölhivják a szem figyelmét. Mert a szemben van maga az élet, a szenvedély, a vágy és világosság. Hunyjuk be szemünket: kizártuk az egész világot!

Műizlés terjesztésére első sorban a rajztanárok vannak hivatva: ők lettek mint missionáriusok szétküldve, hogy a műértelem első csiráit a fiatal nemzedék fogékony kebelébe elhintsék. Ez a műizlés és értelem adja meg a gyerekeknek azon külső zománczot, mely nélkül bármennyit tanuljon is, kedélye bizonyos durvaságot nehezebben tud levetkezni. A rajztudomány kulcsa a képzőművészet birodalmának. Ezt tanulva akaratlanul is izlésünk nemesedik, látkörünk szélesedik.

Tanitni kell tehát az iskolában a rajztudományt annak szellemével: ne elégedjünk meg a dolgok puszta utánzásával, a legegyszerübb tárgy mintát szolgálhat, hogy azon az arányosságnak és jó izlésnek elveit előttük feltüntethessük. Mert az ily rajztanitás kelti fel a gyermeki lélekben az érzéket a természeti és művészeti szép iránt! És ha a nagy többség, csak az ezek iránti érdeklődést fogja az iskolából a külvilágba átvinni, már akkor megvetők alapját, a műizlés és műirodalom terén egy jobb jövőnek!

Ezek lennének vonásai azon rajztanitási rendszernek, melyet eddigi állásomon már egy évtizeden keresztűl szem előtt tartottam. Ezen elvek lesznek irányadóim e felsőbb tanintézetnél is, melynek hogy ügyeit egyebekben is szivemen fogom hordani, arra — beiktatásom ez ünnepélyes perczében — komoly igéretet teszek.

NAGY GYULA.

III.

ÜDVÖZLŐ BESZÉD.

Midőn önöket uj hivataltársaink az isk. igazgatóság megbizásából, mint legidősebb tanár, ez ünnepélyes órában baráti és kartársi szivességgel üdvözlöm, legyen szabad az érem hátlapjául felmutatnom azon nehézségeket, melyekkel önök az uj pályán találkoznak.

Korábbi időkben, például ifjuságomban, sőt az után is több évekig a középoktatás egyedüli közege a gymnasium volt. A később fejlődő élet és társadalom igényeihez képest, a régi gymnasium szervezetében sokat módosult; mondhatni évről-évre ujolag szerveztetett. A gymnasiumi oktatás fogyatékosnak találtatván; a közép isk. oktatás czéljaira polgári és felsőbb népiskolák, reáliskolák, kereskedelmi akademiák szerveztettek, megannyi versenytársaiul a gymnasiumnak; azonban lehetséges levén, hogy a tanulók a különböző speciális iskolákból a gymnasiumba léphessenek, ez intézkedés által a gymnasium jellege alteráltatott.

A legutóbbi intézkedések a gymnasium törzs tárgyai közül a görögnyelv fakultativvá tétetett. Nem tudjuk. hogy e félszeg bifurtacio kisérletnek áldásos vagy káros hatása lesz: annyit tudhatunk, hogy mint minden félrendszabály, fogyatékos. Ha a franczia meg belga athenaeumok mintájára már az V. osztálylyal megkezdődnék a humanus és reális szakokra való megosztása a tanfolyamnak, azt érthetnők, mint gyakorlatban kipróbált rendszert. Ám de az emlitettem részleges intézkedéssel egyfelől a gymnasiumok munkaköre szélesedett ki nagyon, a mennyiben az eddig 8 osztály helyett sajátlag 12 osztályra növekedett a gymnasium terhe, másfelől a gymnasium jellegét megrontotta; egy okszerübb intézkedés reményében és várásában e nehézséget türnünk, e terhet hordoznunk kell.

Napjainkban két áramlat tette kérdésessé más tanintézetekkel együtt a gymnasiumi oktatás eredményét is.

Egyik áramlat alatt értem azt a nézetet, mely szerént az egész tanitás a tanórára utaltatik; a tanuló csak a tanórán a tanártól tanuljon. E czélból kiválóan a középiskolákban a tanórák száma jelentékenyen szaporittatott: sőt az egyetemen is, hol a tanári eléadásnak sajátlag az ifjut kalauzolni és az iránt kellene tájékozni, hogy mit, hol és miként tanuljon. az egyetemeken is, mondom, az ifjak positiv tanóráinak száma versenyez a gymnasiumi tanórák számával, sokszor felül is mulja.

A tanügygyel foglalkozók feljajdultak a tulterhelés ellen. a testi tulterhelést értették; én az értelem, a szellemi erő tulterhelésének neveztem, ma is annak állitom; a jövő mutatja meg ez áramlat eredményét. Megengedem, hogy egyöntetü idomitást, dressurát, eszközöl, de ez bizonyosan a tanulóknál az egyéniség fejlődésének rovására történik.

Másik áramlat a luxus, a fényüzés.

Rágalmazzuk igen gyakran e szót, hibáztatjuk a fényüzést nem gondolván meg, hogy korunk magas szinvonalán álló müveltségének szülőanyja. Miután a természeti állapotból kilépett az ember, vágyak ébredtek és fejlődtek benne, az értelem vágyakat keltett az emberben; a vágyak kielégitése élesitette az értelmi tehetségeket, szárnyakat adott az emberi szellemnek, munkára késztette a kezet s az emberiség előtt megnyitotta a fejlődésnek, a haladásnak az utját. Korunkban nem gőz, hanem víllamos erővel halad az emberi szellem, az emberi munka. Azonban már ezelőtt két ezer évvel megmondotta Horatius, mindennek meg van a maga mértéke, mindenben vannak bizonyos határok, melyeken belől vagy

tul nem állhat az igazság. Az a kérdés, hogy napjainkban a nevelésben, jelesen a gymnasiumi tanfolyamban, vajjon a határon, nem pedig azon túl, vagy belől vagyunk? Nekem ugy tetszik, hogy túl vagyunk; a mennyiben igen sok tantárgyat vettünk fel, és a tantárgyakból igen sokat kivánunk. Félő nehogy igen sokat ölelve fel, keveset markoljunk.

Luxust űzünk a policiális intézkedésekben, külsőségekben és formaságokban, melyeknek néha feláldozzuk magát az ügyet Lám osztálykönyveinkben egy tanév alatt ezerszer is be irjuk, hogy senki sem hiányzott a tanórán; közoktatási minister Ő Nagyméltóságának évi jelentése szerint a népiskolai közegeknek egy tanév alatt csak a népiskoláknál huszonkét millió mulasztást kellett ellenőrizni, nyilván tartani. Minő időpazarlás.

Luxust űzünk a tanitás módjával, eszközeivel, a berendezéssel. Ez utolsó momentum reánk nézve nagyon fontos. Iskolánk szerény bérendezésével is tanulóink legnagyobb részének a szülői otthonhoz képest palota; mégis a reális és jövő szükségeihez mérten nevelni, fejleszteni törekszünk; magunk is osztozunk e törekvésben. Igen helyesen: azonban óvakodnunk kell, nehogy teljesedjék velünk is a franczia közmondás, hogy „a jobb ellensége a jónak". Nehogy jobbat akarva, rosszat tegyünk. Iskolánk növendékei nagyobbára szegény emberek, mindenik megannyi self made jelölt; maguknak önerejűkön kell tisztességes állást foglalni a társadalomban. Ha ezek fényhez, kényelemhez szokva nagy igényekkel lépnek az életbe, ha erősek lesznek értelemre és jellemre, boldogulnak, ha gyengék, csigázott vágyaikkal, követeléseikkel elhullanak, vagy megvásárolható árukká, ledérekké válnak.

Még egy nehézséget emlitek fel. Iskolánkban bennlakás van; a szülők reánk bizzák gyermekeiket; a szülők helyettessei, megannyi gondnokok vagy gyámok vagyunk; gondoskodnunk kell növendékeink értelmi, erkölcsi, sőt igen gyakran testi szükségei kielégitéséről is, mert lelki és testi épségéről felelelősek vagyunk, Isten, a világ és önmagunk előtt.

E nehézségekkel szembe mit kell tenni önöknek velünk együtt?

Kövessük a gondos földmüvest, a ki szorgalmasan megmüveli a földet azokkal az eszközökkel és módokkal, a melyeket a tudomány és tapasztalat nyujt neki; erre nyugodtan várja Isten áldását. Nekünk tanitóknak megannyi magvetőknek kell lennünk. A tudomány és tapasztalat utján szerzett ismereteinkkel, legjobb tudásunk szerint kötelességünk teljes érzetével hintjük a tudomány

és erkölcs magvait, nyugodt lélekkel várván azok után az áldást. Azonban miként a földmives munkájának áldása a talaj minőségétől, az időjárás szeszélyétől függ, a mi munkánk eredménye is függ egyfelől a viszonyok szeszélyétől; azonban én meg vagyok győződve, hogy ha növendékeink a gymnasiumi tanfolyam bevégeztével a megkivántató tényleges ismeretek és előkészület mellett józan értelemmel, helyes okoskodó, gondolkozó és itélő tehetséggel, munkaszeretettel lépnek ki kezeink közül, valamint a felsőbb szakiskolákban a tudományszerzés nehézségeivel ugy az életben a viszonyok szeszélyével győzelmesen meg fognak birkózhatni.

Másfelől reméljük és szeretjük hinni, hogy tanuló ifjuságunk lelke és szive oly talaj leend, melyben az általunk hintett magvak megtermékenyülnek.

Engedjék meg tisztelt barátim, hogy még két momentumot emlitsek meg ez ünnepélyes órában.

Unitárius vallásunk a szabadvizsgálódás és a lelkiismeret szabadságának a gyermeke; e két tényezőt valamint magunknak megköveteljük, éppen ugy tiszteljük másoknak ezekhez való jogát. Hogy ha valaki ahoz a társasághoz, testülethez, mondjuk felekezethez, melynek elveit gondolkozásmódját osztja, ragaszkodik, ha annak érdekébe buzgolkodik és munkálkodik, azt senki sem nevezheti felekezetességnek. Ime például ez iskolánk névleg felekezeti, tényleg interconfessionális, hisz két különböző vallásu és különböző nemzetiségü növendék ugyanazon elbánás, ugyanazon nevelés alatt növekszik benne.

Unitárius vallásközönségünk gondoskodásának kiváló tárgyai voltak mindig az iskolák felsőbb 3 iskolája közt e főiskola, mint létezésének egyik jelentékeny tényezője, mondhatni szemefénye, büszkesége volt; és az ma is, mert mindnyájunkban itt vált lelki szükségünké, az együvé tartozásnak, az egységnek az érzete. Legyenek az iskolák, s nekünk, kik ez iskolában munkálkodunk, ez iskola szivünknek, lelkünknek gyermeke; melynek javát értelmünk világával, szivünk melegével ápoljuk; ennek felvirágzása legyen vágyainknak tárgya, életünknek czélja.

Felemlitem másfelől azt, hogy vallásközönségünk összes ügyeit központi kormány intézi, kormányozza; e kormányzó testületnek az egyházi tanácsnak választás utján mindnyájan tagjai vagyunk; számunknál s azon körülménynél fogva, hogy e kormány székhelyén lakunk, vallásközönségünk nemcsak iskolai, hanem összes ügyei intézésében nekünk jelentékeny szerep jutott. A körülmények által nyujtott e joggal járó kötelesség érzetében lelkiismeretes odaadással,

legjobb meggyőződésünk szerint tevékeny részt kell vennünk vallásközönségünk összes ügyei intézésében.

Végül mint legidősebb tagja, annak a testületnek, melybe önök ez órában teljes joggal lépnek, kijelenthetem, hogy bár tagságom maholnap negyven évre terjed, mindig örömmel emlékszem e testület életének minden fazissára. E testület tagjaiban a kötelesség érzettel, munka szeretettel mindig párosul a szivélyes barátság, egyetértés, mondhatni testvéri viszony: mi szerény anyagi viszonyok közt is megnyugodva boldogok voltunk és vagyunk; sőt az irodalomban tanusított munkásságunk, kötelességünk teljesitése, s a társadalomban érvényesitett befolyásunk okán másoknak is jóindulatával, becsülésével is dicsekedhettünk és dicsekedhetünk.

Mindnyájan meg vagyunk győződve, hogy önök tudományos és humanus müveltségökkel, óindulatukkal testületünknek hasznos tagjai lesznek. Részünkről igérjük, hogy mindig baráti, testvéri indulattal viseltetünk önök iránt s kivánjuk, hogy Isten sokáig éltesse, tartsa meg munkaerejöket, buzgóságukat.

KOVÁCSI ANTAL,
tanár.

IV.

BEZÁRÓ BESZÉD.

Tisztelt közönség, kedves tanártársak! Nem tehetem, hogy én is, kinek vezetésére van bizva ez idő szerint főiskolánk, nem tehetem, mondom, hogy én is bezáróul pár szót ne intézzek tisztelt tanártársaimhoz.

Önök, kedves tanártársaim, már eddigi buzgó működésökkel is tanujelét adták annak, hogy tanári hivatásukat alaposan átérzik, s abbeli kötelmeiknek derekasan megfelelni birnak. Mégis engedjék meg nekem, hogy ez ünnepélyes alkalommal, midőn önök rendes tanári állásukba beiktatva, azt ezennel elfoglalják, hosszas tanári pályámon szerzett tapasztalataimból kifolyólag arra emlékeztessem, miszerint a tanárnak nevelőnek is kell lennie. A nevelő pedig az igazságot keresi, s ez oly bűvös hang, mely az emberi szellem legbensőbb hangjait hozza rezgésbe; azért a tanárnak az igazság napjának kell lenni, ki az ifju lelkeket ama szent templomba vezeti, melynek oltárán az igazság örök lángja lobog. Mert, ha egy művész éltét adja művészeteért, mily magasztosnak kell lenni ama lelkesültségnek, mely az örökké igaznak, jónak, szépnek terjesztésében leli egyedüli kéjörömét. Azt mondhatnám, hogy az ily lelkesült szellem magasztosan boldog állapotban érzi magát annyira, hogy azt semmivel sem cserélné föl.

Az ő boldogsága zajtalan munkásságában rejlik. Ki nem tudja, mennyi jót tett a maga tanitványaival egy Solon, Numa, Pythagoras, Socrates, Zeno s főleg a názáreti Jézus. Az igazért, jóért és szépért lelkesülni tudó szellem könnyen tűri a félreismerést, sokszor talán a keseritést és bántalmazást, mikkel a tanári pályán oly gyakran találkozhatunk. Halljuk csak, mit mond erre vonatkozólag nemzetünk egyik bölcse, Kölcsey, azt mondja ugyanis, hogy „a szenvedés és kebelszakgató áldozat tulajdon örömet hoz lelkünknek és sorsunkon fölülemelkedni megtanit. Ki csak társasági mulatságokban akar ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyen elérheti célját, de az értelmesek őt megvetik.“

Hogy mily fontos befolyást tulajdonítottak már a régi rómaiak a nevelő személyiségének, kitűnik Juvenalisnak ez egyszerű mondatából is: „Maxima puero debetur reverentia.“ A nevelő legyen növendékeire nézve az, mi a derék szülő gyermekeire nézve. Bármily művészetre is szánja magát az ember, azon csak úgy fog boldogulhatni, ha bir az ahoz megkivántató tehetséggel és tulajdonságokkal: igy annak is, ki a nevelés nehéz, göröngyös pályájára akar vállalkozni, működése csak akkor lesz foganatos és áldásos, ha benne a siker föltételét képező tulajdonságok föltalálhatók. Kik semmi magasztosra nem birnak lelkesülni, kik csak a földi előnyt tudják becsülni, s a tanársággal párosult nevelési állásukban fejős tehenet látnak, mely bizony a legsoványabb, azok valóban sajnálandók, de még inkább sajnálandó a tanügy, melyet önző céljaikra használni nem irtóznak.

A nevére méltó tanár odaáldozó szeretettel öleli át növendékét, mint a teremtés koronáját, melyről az istenség képmása sugárzik feléje, de a melyet neki meg kell tisztítania, hogy eredeti fényében tündökölhessen. Ide vonatkozólag mondja Schmidt „Erziehungs-lehre“ czimű könyvében: „Szeretni kell tudni a tanárnak, különben nem lehet jó tanár; mert ki az önszeretetet ki nem irthatja magából, az nem tudja a tanársággal járó sokféle lemondást, önmegtagadást gyakorolni. Legyen bár fejében még oly tömege a tudománynak, legyen bármily széles paedagogiai ismerete, ha szeretete nincs, mind hasztalan! Tanitványai bizalom helyett félelemmel közelednek feléje, s ösztönszerüleg visszaborzadnak tőle, — s ő nem tanitó. A kit szeretet nem lelkesít, az menjen földet túrni, legyen pinczér, vagy vállalkozzék más valami jövedelmes üzletre: de isteni munkára, isteni hivatalra, gyermek-tanitásra és nevelésre, ne adja fejét; mert nem ért hozzá; mert savanyúbb lenne az neki, mint a cséplés, és mert az iskolában is szeretet helyett csépet tartana kezében.“

Az oktatás és nevelés sikerének egyik föltétele a tanítvány bizalma, melyet csak szeretet tud megnyerni. Szerencsétlen az a tanár, de szerencsétlenebbek annak növendékei, ki nem csak örömet nem talál a növendékek társaságában, hanem unatkozva, sőt undorodva és visszataszitó idegenkedéssel jelenik meg közöttök. Ki hajlam nélkül s talán csak azért lépett a tanári pályára, mert könnyifteni hisz sorsán, annak a reménylett jobb sors helyett elégedetlenség érge lesz osztályrésze. Oh, mert hányszor nem merül ki a tanár-hivatásának nehézségei közt: hányszor nem kedvetlenítik őt el tanítványainak pajkossága, könnyelmüsége, hanyagsága, nyersesége! S ha mindent megtett, mi tőle kitelt, s mégis fönmarad a keserüség, hol találjon menedéket másutt, mint éppen a türelemben. De lesz-e türelme, lesz-e szelid, ha nem szereti tanítványait s nem fogja fel hivatását?

Ezért meleg szeretetökbe ajánlom a tanuló ifjuságot és kérve kérem önöket, hogy a legnagyobb gonddal ápolják és fejtegessék a benne jelentkező nemesebb csírákat, s csöndesen bár, de folytonosan egyenletesen égő lángra törekedjenek éleszteni a jó, igaz és szép iránti lelkesültségnek a szív mélyében rejlő szikráját.

És ha semmi más sikere nem volna is az igazért, jóért, szépért lelkesülő fáradalmaiknak, eléggé jutalmazottaknak érezhetik magukat azon tudat által is, hogy elmondhatják a költővel: „Szent hazánk! Megfizettük mind, mivel csak tartozánk!“ S bár minden küzdéseik mellett maguk számára jobb napokat nem víhatának ki, de tisztán érezve, hogy emberi rendeltetésüknek czélja nem is az vala, nem fognak majd egyszer átokkal visszatekinteni a pályára, mely, ha önöknek töviset hozott is, nemünknek most, vagy jövőben virágot és gyümölcsöt teremhet.

Isten éltesse önöket s adjon erőt és kitartást, hogy ismert buzgóságukat még igen-igen sokáig folytathassák és iskolánknak mindenha diszei legyenek.

Végül, kedves kötelességet teljesítek, midőn ugy a magam, mint a tanári kar nevében hálás köszönetet nyilvánítok a nagyérdemű közönségnek azért, hogy e szerény ünnepségünket becses megjelenésével emelni és ünnepélyesebbé tenni sziveskedett.

ULÁR PÁL,
ig. tanár.

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

CXXI.

A DÁVID FERENCZ-féle LEGRÉGIBB UNITÁRIUS ÉNEKES-KÖNYVNEK EGY MÁSODIK PÉLDÁNYA.

A korán elhunyt várfalvi Nagy János elég terjedelmesen és kimeritőleg ismertette ez énekes-könyvet a „Keresztény Magvető“ VI. kötetének 93—126. lapjain 1871-ben „Az unitáriusok énekeskönyveiről“ cz. czikkben. És Nagy János után Szabó Károly, páratlan könyvbuvárunk és kutatónk hasonlóan fölvette „Régi Magyar Könyvtár“-a első kötetébe 342. sz. alatt (Dávid Ferencz) Isteni dicsiretek, imádságos és vigasztaló énekek cz. alatt.

E két szaktudós közleménye után kevés mondani valónk van a kérdéses énekes-könyvről, melynek egy példánya a székelykereszturi unitarius gymnasium birtokában van a Jakab Elek-féle gyüjteményben; a másik a maros-vásárhelyi ref. kollegium könyvtárának sajátja, t. k. Nemes József ur szivességéből. Keletkezése idejét pontosan meghatározni nem lehet, minthogy mind a két példány csonka. Szabó Károly hozzávetőleg 1579-re teszi. Ezzel tehát be kell most érnünk, mig egy teljes példány elő nem kerül.

A két példány teljességét illetőleg, tájékozást nyujtanak a hiányzó levelek. A kereszturi példányból Nagy János kimutatása szerint, ezek hiányzanak:

I—XXIV. 117—118, 165—166, 221—222, 429—454, 553—554 lap = 29 levél; a vásárhelyiből: I—XXVI. 211—212, 551—554 lap = 16 levél. Eszerint a kereszturi példányból 13 levéllel több hiányzik. A végéről mennyi hiányzik még nem tudhatjuk, az 500-dik lapon megszakad mindkét könyv. — Elől a lapszámozás I—XCIX-ig római, a 100-tól kezdve arab számjegyekkel van.

A kereszturi példányból hiányzó részben (429—454.) két éneket találtam, melyeknek szerzője a vers-szakok kezdő betüivel kitette, irta saját nevét. Egyik 434—437. lapokon „Iffiak éneke“ czimü: Balassi Bálinth; a másik, 442—444. lapokon „Szép vigasztalót ének“-ben: Dóczhi Ilona.[1]) „Az, ki ezen éneket rendele versekben, gondolkodik magában, mert nincz senkihöz ez földön sok nyomorusagaban.“ Ez az utolsó versszak.

[1]) Dóczi Ilona, Dóczi Gáspár leánya, Dóczi Damian unokája, kihal családág.

A ma is használatban levő invocatióból betühiven ide iktatunk egyet össszehasonlitás kedveért.

Vilagosságoknac szent Attya a-
iandekoknac kegyes osztoia,
Menynek és az földnek hatalmas
Wra, te szent egyhazadnak gond-
viselőie, örök elete.
Ki szabadital a karhozatbol,
az sötetsegnek nagy hatalmassa-
gabol, és be helyhesztetel szent
orszagoban örökösse tevel nagy
kegyelmedből diczősegedben.
Haycz le hozzank szent fülei-
det, es halgasd meg könyörgesin-
ket, oltalmazzad mostan, igassa-
godat, mutasd meg Isteni nagy
hatalmadat, szent orszagodat.
Eönczed reank te szent lelke-
det, és tiszticzd meg az mi szive-
inket, vedd el mi elmenknec ho-
mallyossagat, és az mi lelkünknec
sok tevelygeset, erőtlenseget.
Esmerhessünk, teged igaz
Istennek, és valhassunk kegyes
Attyanknak, maradhassunk meg
hiven te is kedvedben, neked
szolgalhassunk tellyes eltünkben,
öröcke Amen.

Közli

KONCZ JÓZSEF.

LEGUJABB MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETÜNK.

Második Közlemény.

Bodnár a VII. füzettel befejezvén vállalatának első kötetét, terjedelmes előszóban mutatja be álláspontját, melyről az egész magyar irodalomtörténetet tekinti. Ismertetvén Nisard és Taine módszerét, az actio és reactio teljesen új elméletét fejti ki, melyre Guyau nyomán ő maga jött reá s melyre mint legszilárdabb alapra építi fel nagy művét. Szerinte a természet minden mozgása rythmikus, egy lépés előre, egy hátra. A szél rohama szüneteket tart, a fa szabályosan inog, a levél szabályosan lebeg stb. Ez a rythmus pedig onnét ered, hogy a mozgás akadályokra bukkan, mert nincs vacuum, nincs üres tér a természetben. Épen ugy az eszmék világában sincs egyenes mozgás, hanem ritmusos. Az eszme egy nagy lépést tesz előre, egy kisebbet hátra. Ha valamely eszme jobban megragad bennünket, nagyobb lépést teszünk előre, mozgásunk tartósabb lesz, hogy azután szintén nagy legyen a visszahatás. E ritmusos mozgást azzal magyarázhatni meg, hogy az eszmének minden lökéshez pihenésre van szüksége. Ezzel fejthetni meg nemcsak minden ember eljárását, hanem a népek tetteit is . . . Nézzük pl. a protestantismus fölléptét. A renaissance befolyása alatt megtisztult ker. eszme föllépett Németországban. Az új diadalmas eszme rögtön jelentkezett hazánkban is. Az első apostolok Luther hivei valának. Az eszme haladása azonban lassan ment, legalább 40—50 évnek kellett lefolyni, míg az unitarismusig jutott. Ekkor kimerűlt, elveszté erejét, feltámadt ellene a nemzeti eszme, a fentartó idea, a tekintély, a rend, a fegyelem, a kedély, a család, a régi szokások és erkölcsök eszméje. Ujra hatalomra jutott a kath. vallás, győzött a tekintély; de már nem tudta megsemmisiteni az eszme összes sikereit, csak egy részét irtotta ki, a többivel megalkudott, egyességre lépett. S maga a katholicismus is igen sok változáson ment keresztül. Megszünt annyira érzéki és babonás lenni, mint a minő volt; tisztább, modernebb fényben jelent meg.

Ilyen elmélkedéssel fejti ki és alkalmazza az irodalomra is B. az actio és reactio elméletét. Még az irodalmi műfajokra is kiterjeszti. Szerinte az actio kora a lyrai, tanítói és gúnyköltészeté, s az actio és reactio határvonalán emelkedik legmagasabbra a lyra, akkor támad Balassa és Petőfi; míg a reactio korában a hatalmas tehetség jeles epikus vagy kitünő drámairó lesz. Manapság a reactio ko-

rát éljük. orthologusok vagyunk nyelvünkben és orthodoxok a vallásban. Míg a XVI. sz.-i prot. hitujitás legszebb nyilvánulása volt az actiónak. Lángra gyujtotta akkor az uj eszme az egész közvéleményt. Lelkesedéssel sietett a nép fia Wittembergbe, hogy aztán apostol, hittérítő váljék belőle. Magyarul írt, szólott, mivel az egész nemzetet akarta az actiónak megnyerni. Az országos hatás annyira szivén feküdt a szász Heltainak és Dávid Ferencznek (hát Honter?), hogy elhagyják a német és latin nyelvet s magyarul apostolkodnak.

Szerettük volna, ha B. e nagyérdekű és komoly figyelemre méltó elméletet nemcsak a prot. korra, hanem az egész magyar irodalomra egyaránt alkalmazza. Nem kis érdekkel néznők, mint állítja szembe a magyar pogány költészetet a középkori katholicismussal s a katholicismust a renaissance reactiójával. A renaissance-ra nyomban következő prot. kor heves actiója is talán élesebben megvilágítva tünhetett volna fel az olvasó szemei előtt. S ha valóban oly nagyértékű s nem csalóka lidérczfény ez a feltalálás, talán fel is lehet vala osztani az egész nemzeti irodalomtörténetet is az actiók és reactiók koraira. Ám távol legyen tőlünk, hogy mi az új elmélet erős vagy gyönge voltáról ítéletet mondjunk. A magyar irodalomtörténet mestereire, Gyulaira, Beöthyre és Sziládyra néz e feladat. Mi neveltetésünk és meggyőződésünknél fogva az actio emberei, szívünkből üdvözöljük a nagytehetségű írót az ujabb alkotások terén s csupán csak egyes hiányokra hivjuk fel figyelmét, nehogy elmélete alkalmazása közben „az eddigi téves nézetek helyreigazitása“ ujabb meg ujabb helyreigazitásokat szüljön.

Mindenek előtt örömmel ismerjük el, hogy az eddigi nézetek hangoztatása helyett dicséretes szorgalommal forgatta át B. a régibb magyar irodalom termékeit s mindenütt törekedett lehetőleg a maga lábán járni. Ha nem csalódunk, talán épen ez az egyik oka az itt-ott feltünő kisebbszerű botlásoknak is, melyeket talán elkerűl vala, ha nagyobb figyelmet fordít a mások kutatására. Tanulmányainak önálló volta s az úttörő eredeti irány elfordította figyelmét a már régebb elért eredményektől s az általa föllelt új adatok sok helyt kevésbbé jók, mint az elvetett vagy figyelemre nem méltatott régi. A mellett Bodnár kath. nevelésű író, már ez sok hiányra, hogy ne mondjuk: több vagy kevesebb részrehajlásra vezeti a prot. kor megítélésénél. A magyar történelemben is rendkívül jártasnak kell annak lennie, ki a részleteket egy új és nehéz elmélet keretébe akarja beleszorítani.

Mindjárt a hitújítás korának bevezetésében csak Lutherrel és Melanchtonnal hirdetteti az új doctrinát Zwingli és Luther helyett. (Rövidre vont korrajzoknál a szabatos és biztos vonás elengedhetetlen!) Guizot és mások után ő is elösmeri, hogy a protestánsok az egyetemes papsággal erős lépést tettek a civilisatio terén, de hibáztatja, hogy a bibliának csodálatos becset tulajdonítottak, sőt az első helyre állították. Szerinte „egy rég elavult könyv fölelevenítése nem tartozik a protestantismus kiválóbb cselekedetei közé. A biblia nyujtotta lelki táplálék nagyon kétes értékű; pátriárkai moráljával, imitt-

amott sötét doctrinájával jó lehetett a zsidóság kezdetleges müveltségi állapotában; de pár ezer év után csaknem kizárólagos szerepre juttatni, hátrányos lőn a prot. vallásra és főkép a civilisatióra nézve." Ez mindenesetre határozott és figyelemre méltó vélemény; de úgy tetszik nekünk, hogy kevés igazolást talál pl. az angol nemzet művelődésének történetében. Úgy tetszik nekünk, hogy csak a biblia és nem Luther, vagy Kálvin győzte le a katholicismust. A biblia az ujabb civilisatio sarkköve. És vajjon nem helyes dolog-e az egész emberiséget, illetve a mai tanuló ifjuságot, a civilisatio útján előbb a kezdetleges műveltségi állapotokon átvezetni? — Nem vitatjuk. De arra bátorkodunk felhivni a figyelmet, hogy B. kárhoztatása csupán az ó-testamentomra illik, a protestansok pedig inkább az új-szövetséget vették az új világosság szövétnekéül: az ó-szövetség sötét ghettóiba is e szövétnek fényével világítottak be. Látni való tehát, hogy B. sulyos itélete akár áll, akár esik, de mindenesetre legalább is egyoldalú.

A magyar prózai stil fejlődésére azonban kiváló befolyása volt a bibliának, ezt elismeri a szerző s ebben mi is teljesen igazat adunk neki. Ugyszintén az is igaz lehet, hogy a bibliaolvasás nyomasztólag hatott a magyaros stil kifejlésére. Innen van, hogy a nagy hitvitában a kath. fél, kivált Pázmány stilusa több életet, lendületet, merészebb, élénkebb szint és változatosságot, szóval több eloquentiát mutat, mint a protestansoké: mert a katholikusok csak másod sorban olvasgatták a bibliát s így nyelvök nem tapadt hozzá. Ez is mind szent igaz; csupán annyi hozzá tenni valónk van még, hogy a katholikus eloquentia merészebb, élénkebb, lendületesebb fordulataiban a biblia nem olvasáson kivül némi része egy-egy zsoldos hadseregnek is volt, továbbá volt része a római császárnak és római pápának is.

Szintén némi egyoldalúságot tapasztalunk szerzőben a hitújitás korabeli írók megítélésénél. Az első bibliafordítók B. szerint a XVI. században is katholikusok; pedig visszaemlékezhetnék, hogy már a XV. században nálunk is úgy, mint külföldön, eretnekek törekvése a bibliafordítás. Már az, hogy bibliát nyujt a nép kezébe, gyanút költ a XVI. századbeli író katholikus hitére nézve. Komjáthi és Pesthi vallását kellő adatok hiján, most nem vizsgáljuk. De annál szembe szökőbb tévedésnek kell kijelentenünk azt, hogy Sylvestert B. még ma is katholikusnak nézi. Tudjuk, hogy Sylvester theologiai álláspontja eddig sok vita tárgya volt. Ismerjük egyfelől Révész, másfelől Dankó sok utánjárással készült jeles műveit. De ismerjük egyszersmind Türk naplóját is, mely 1871-ben a Századokban hitelesen eldönti, hogy Sylvester Debreczenben luth. lelkész volt, honnan 1558. tájt Lőcsére hivatott meg. Nagy ellentartó volt e meghivásban egyik paptársa Melas vagy Niger, kiből némelyek Méliust faragtak. Ez adat kétségtelenné teszi Sylvester confessionalis álláspontját. S a mi Sylvesterre nézve áll, az nagyon valósziműen Komjáthira és Pesthire, Nádasdyra és a Perényiekre is ráillik. Nincsen miért tehát a humanismust és rotterdami Erasmust fölvenni, hogy e kiváló férfiaknak

az orthodox katholicismustól való külön állását megfejtsük. Mellesleg megjegyezve az is hiánynak tűnik fel előttünk, hogy Komjáthi fordításában írónk csak megróni valót talál, kiváló nyelvészeti értékét pedig egy szóval sem említi. Sziládyban erre nézve méltányosabb biróra találunk. Azt sem hagyhatjuk szó nélkül, hogy K. műve nem 1532-ben, hanem 1533-ban jelent meg. 1532-ben csak bevégezte a fordítást.

Benczédi Székely Istvánról, ki a XVI. sz. írói közt előkelő helyet foglal el, Bodnárnál azt találjuk, hogy „elméjének ösztövér voltáért" soká vonakodott a zsoltárok fordításától. Kissé gyarlón is végezte, mert sok más társával abban a hibában leledzett (így), hogy nem olvasta a régibb fordításokat. Könyvének fele mégis magyarázat, melyben előkelő zsidó exegeták szavait használta fel. S oly kedvet kapott a szentírás fordítására, hogy ha ura, Gávai Lukács, „jó néven fogadja, hat rövid napon (így!) mind az egész bibliát Istennek segitségével kibocsátja." Csak azért könyörög, hogy addig (t. i. hat napig!) tartsa meg Isten e világi életben.

Komolyabb bemutatásban részesűl Heltai Gáspár, kit egy helyt idegennek, más helyen idegen származásúnak mond B. Feltünik írónknak, hogy Heltai az énekek énekét az egyházra magyarázza. A XVI. sz. közfelfogása volt ez. Ismeretes dolog, hogy maga Kálvin a szabad szellemű Castelliót ez énekek világias értelmezéseért mily elkeseredetten üldözte. A 123. lapon kolozsvári prédikátornak látjuk Heltait, ugyanott „állitólag le is mond állásáról" s csak az irodalomnak él. A következő lapon mégis kolozsvári „főpásztor." A 147. lapon puszta rágalom, hogy Heltait a papi dézma elvesztének félelme vitte át az unitáriusok közé s a 161. lapon e rágalom a kolozsvári pap ellen újra egész szükségtelenül ismételve. Bármily nagy gonddal és szépen van Heltainak egyébként élete megirva, „A részegségnek és tobzódásnak veszedelmes voltáról" szóló kitünő dialogusát sehol ismertetve nem találjuk. Ugyancsak Heltainak idézett versében ily sorokat olvashatunk: Nem gondol a halál senkivel, nem a pölőknek (pörlőknek?) esküvésekkel: sem a döllyeseknek (dölyfös?) haragjával . . . A 136. lapon bölcs- a bolczu-, bulcsulevél; 166. lapon képmutáló áll a képutaló, képmutató helyett; 170. lapon Balássi Balassi h., 194. lapon Sibolti Péter S. Demeter h., 154. lapon gyöngés gyöngyös h., 200. lapon trinitarius antitrinitarius h., 153. lapon nagy térdet hajtnak sujtnak h. — A 135. lapon Heltai Agendája is oda téved a káték, abcés meg énekes könyvek közé. A 211—213. lapon egy hadi könyvet ismerünk meg a hitvitázó és erkölcstani irodalom termékei között. Mindez egyszerű gondatlanság vagy sajtóhiba; de irodalmi kézikönyvben kiváló gondot kell fordítani a tévedést okozható hibák kijavítására, mit bizonyára B. maga sem fog elmulasztani uttörő nagy munkájának befejezésekor.

Huszár Gál élete Szabó K. nyomán jól van megirva, Batizi András, Kulcsár György, Hellopoeus, Beythe nemkülönben. Az unitár. Basilius és Császmai, a luth. Sibolti, Vizaknai Gergely, Gyarmathi Miklós sem kerülték ki szerző figyelmét.

Károlyi Gáspárról Beöthy jeles irodalomtörténeti kézikönyvében azt állítja, hogy jó magyarsággal és értelmesen fordította le a bibliát. Bodnár, úgy látszik, a kath. bibliafordító Káldi után keményebben és talán több igazsággal is ítéli meg Károlyit. Szerinte K. „ízlés nélküli bátorsággal és nyers magyarsággal fordítja le Tremelliusát, a biblia egy latin fordítását; csak oly kevéssé törekszik a szépségre, mint a szabatosságra: parlagi könnyűséggel írja le magyar szólamait, mitsem törődvén azzal, hogy kivetkőzteti az eredetit nemcsak formájából, hanem értelméből is." Ez helyes! De az nem helyes, mit B. birálatához hozzáfűz: „De úgy látszik, hogy ez is tetszett a reformatio első (?) hirdetőinek. Az a nyers és kemény magyarság bizonyos ódon szint kölcsönze a fordításnak, mely tetszék a hallgatóságnak." (127. l.)

Felfogásunk szerint a vizsolyi bibliát (melyet mellesleg megjegyezve az esperes és nem superintendens Károlyi, máskép: Radics Gáspár, 1589—90-ben és nem 1589-ben adott ki) egyedül az tette az olvasó közönségnek kedvessé, mert ez volt az első teljes magyar biblia. A fordítás élvezhetőségének nagy érdeme Szenczi Molnár Albertet, a második kiadás sajtó alá rendezőjét illeti, kinek ref. aai a mult évi kegyeletes jubileum alkalmával elfeledték a K. koszorújának egy levelét bár hálaképen felajánlani. Molnár kiadása a tömérdek rövidítéssel kissé nehézkes olvasású ugyan; de mégis ez veté meg alapját a luth. és unitár. felekezetűeknél is oly kapóssá vált későbbi kiadásoknak.

Bodnár a prot. hitújítás főbb mozzanatait egynéhány fő szereplő gondosabb és terjedelmesebb életrajzával illustrálja. Míg a kálvinizmus első hirdetői közül sajátságos egyoldalúsággal Ozorainak csak munkáit ismerteti s életéről mit sem szól; Dévai Biró Mátyásnak ellenben életét írja bőven le, munkáinak ismertetése azonban elmarad: addig Heltai és Dávid F., Mélius, Félegyházi, Károlyi és Bornemisza Péter mind életeseményeik, mind irodalmi működésök tekintetében kiváló figyelemmel vannak tárgyalva és csaknem egy-egy külön tanulmányt ad bemutatásuk.

Heltaira nézve megtettük már észrevételeinket. Félegyházira jóformán Bodnár hivja fel először nemzeti irodalomtörténetünk méltató figyelmét. Azt ugyan neki sem hiszszük el, hogy 1570-ben, mint debreczeni tanár, számos tanítványa kiséretében Kolozsvárra jött volna, honnan hihetőleg az unitárius mozgalom következtében és a debreczeniek kérése folytán 1571-ben tért vissza. Ez érdekes és tisztázásra érdemes adat volna. Kár, hogy B. forrását nem nevezi meg. A Bornemisza kiválóan érdekes életrajzát rosszul zárja be az a téves adat, hogy Thury Etele szerint kálvinista püspök volt volna: holott Th. felületes dolgozata ellenében már 1887-ben kimutatták Bornemisza lutheranus voltát. [1]) Károlyi Péter terjedelmes életrajzát már több szembeötlő ellenmondás zavarja. Végső művét a 159.

[1]) Zoványi: B. P. vallásfelekezeti álláspontja. Tanulmányok a m. prot. egyház és irodalom köréből. Sárospatak, 1887. 71—86

lap pl. „világos és mérsékelt előadásúnak“ mondja s ugyane műről a másik lap megjegyzi: „indokolása rendkivül naiv és bohó“ s pár sorral alább meg mutatványul ily mérsékelt kifejezések állanak: „az római pápa a nagy parázna és az ő hóhéra: császárok, királyok. . Vajha azt meggondolnák az váradi pápisták, kik még a sz. László lova farkát erősen tartják és tisztelik.“

Ugyane 160. lapon a Károlyi életének rajzában feltünő időzavart is észlelünk. A 158. lapon szintén évzavar van, mi abból eredt, hogy írónk Hoffhalter Rudolfot atyjával, Ráfáellel, összetéveszti. Ráfáel hagyta ugyanis oda a kálvinistákat: Rudolf meg épen visszatért közéjök s Rudolfot az 1572. végén elhalt Mélius Rosszhalternek 1584 után ugyan hogy czímezhette volna?

Mélius Péter és Dávid Ferencz életrajza a legérdekesebb reánk nézve B. művében s nem egy szónk fér mindkettőhöz.

Mélius élete feltünő pongyolán indul. „Ő (germanismus) Horhiban Somogy megyében (így) született, azután Németországba ment tanulását végezni.“ Ezek után a Kálvin egyházát állítja B. legerősebbnek a prot. felekezetek közt, a mi a XVI. sz.-ra nézve nem áll. „Svájczi puritanismusokat hazánkban is megőrizték“ folytatja tovább szerzőnk, feledvén azt, hogy a puritanismus hazája nem Svájcz. Az igaz, hogy rég idő óta kedves illusiójuk reformatusainknak a B. által mondottak: de ne feledjük, hogy Kálvin halálával eszméinek hatása is gyorsan elhanyatlott s emléke Svájczban ma már csak a történelemé. Más is könnyen úgy járhat, mint legújabban Szabolcska, ki a Vasárnapi Ujság számára még Genf lakóinak arczvonásaiban is a debreczeni civist fedezte föl s csakhamar rá csalódva írja meg a debreczenieknek, hogy az ottani reformatusok unitáriusok inkább, mint kálvinisták. [1])

Ezért hibáztathatónak véljük Bodnárnál is azt, hogy az ilyesféle jól ismert alaposságú orthodox önáltatásoknak engedve, a kálvinisták jellemét maga is „egészen különállónak“ nyilatkoztatja, s nem veszi figyelembe az egész alföld magyarságát valláskülönbség nélkül összekötő rokon vonásokat. „Közöttük telepedett meg Mélius Péter“, folytatja B., elfeledvén, hogy Debreczen Mélius odatelepedésekor (sőt még maga Mélius is ekkor, t. i. 1558-ban) lutheranus volt s az alföldi ekklézsiák is csak 10 év mulva, az 1568-iki debreczeni zsinaton álltak Kálvin hitére. B. szerint „a kálvinisták gondosan megőrizték a nemzeti hagyományokat“: vegye fontolóra, mit csináltak Mélius párthivei a XVI. sz.-ban Szent István és Szent László emlékével meg Szent László sirjával. Nem áll az sem, hogy Mélius irodalmi munkássága nyolcz évre terjedt, 1562—1570-ig; hisz már 1561-ben Bodnárnál is láthatólag ad ki munkákat. A Szabó Károly fölsorolta 15, a Zoványi kimutatta 3 munkán kivül „Az Aran Tamás hamis és eretnek tévelygésiben“ is találhatunk az 50. lapon

[1]) V. ö. „The Church of Geneva, for example, is a free Church . . . and in the city of Geneva, out of 64,000 inhabitants, we learn that 40,000 are Unitarians“. John Orr: Unitarianism in the present time. London, 1863. 254.

egy elveszett könyvére hivatkozást; 1570-ben meg a mi Basiliusunkkal is irásban vetekedett, „mely néhol most is találtatik.“ [1]) (Magyar Athenás: 174.) Ugyancsak Zoványiról B. azt mondja: „azt is valószinűnek tartja, hogy Mélius mind a krónikák könyvét, mind a többi történeti könyveket lefordította a szentirásból.“ Hogyan, hát „A két Sámuel könyvei és a két királyi könyvek“ nem forgottak volna Bodnár kezén? Hiszen ott vannak ezek Jób könyvével együtt a Szabó Károlynál megnevezett Mélius-féle művek közt is. Sajátságos, hogy B. Mélius bibliafordításáit is úgy birálja meg, mintha a rég elveszett Uj-testamentomról volna ott szó. (115. l.) Ugyanerről azt állítja, hogy nyomtató helyének Ballagi Aladár Czeglédet gyanítja. Mi hihetőbbnek tartjuk a kecskeméti anyakönyv feljegyzését, mely szerint M. új-testamentoma Debreczenben jelent meg. (Sárospataki Füzetek. 1859. 66. Balogh: Magyar prot. egyháztört. 12.) Ballagi is tudtunkkal a nyomtatás helyéül Debreczent nézi.

Nem a leghelyesebb az sem, hogy az 1563-ra következő évben, tehát 1564-ben adatja ki Méliussal Arany Tamás ellen írt legügyesebb vita-iratát, mit voltakép 1562-ben adott ki s ugyancsak gyöngén áll ez időhöz kötött emez észrevétele is: „Az unitáriusok is látták, hogy hatalmas ellenféllel ütköztek össze.“ 1565. előtt a két felekezet összeütközéséről hazánkban aligha lehet szó. Annak felhozását ellenben igen találónak tartjuk, hogy Mélius főrangú nő pártfogóihoz így ír: „Nagy kegyelme ez az úrnak, hogy az Lázár túrós lába nyalására ebeket, az Illés, Elizeus éltetésére (B.-nál: eltétetésére) asszonyállatokat támaszt“. Ez valóban a debreczeni reformator legkenetesebb hangja. Azt is oda lehetett volna jegyezni teljesség kedvéért, hogy ugyancsak Mágócsi Gáspárnét Mélius drága prémű ruhákkal kecsegteti a menyországban. A János jelenésinek magyarázatára írt ajánlás is jellemzés tekintetében komoly figyelemre volna méltó.

A számtalan gyöngébb-erősebb emberi gyarlóság mellett Méliusnak igazi nagysága a rendíthetetlen bátorság, a fáradhatatlan, bár sokszor csak kicsinyes eredményű szorgalom s a pártfelek szoros egybetartása, vagy a mi egy ezzel: a kiváló szervező tehetség. Nem találjuk ezeket határozott körvonalakban kifejtve B.-nál. Ellenben, a mit ő világosan kifejez, azt sok helyen nem írjuk alá. Igyköztudomás szerint nem áll az, hogy Méliust dicsőség és fejedelmi kitüntetés nem támogatta. Az is gyönge alapon áll, hogy dogmatikai és moralis magyarázatai elismerést érdemelnek. Nem mondja ki B., micsoda elismerést ért; ugyanazért mi is más alkalomra halasztjuk e különös dogmatikai és moralis magyarázatok jellemzését. Az sem

---

[1]) Ujabban az unitár. főiskola könyvtárában is került elő két ismeretlen műve Méliusnak. Mindkettőt az unitáriusok ellen írta, egyiket 1570-ben, másikat 1571-ben. Utóbbiban egy latin munka kiadását is igéri, mi szintén elveszett. A megtalált két mű érdekesen fejezi be Mélius harczát Belial és Belzebub fiai, az eretnek varga Francisco Bland-latrak ellen. Méltató ismertetését a Ker. Magvető 1892. évfolyamában fogjuk közzétenni.

egészen helyes, hogy B. szerint benne találták a reformatusok legkitünőbb apostolukat. (Szegedi Kis István Méliusnál sokkal nagyobb alak.) Ellenben az itt következő részletet Mélius jellemzéséből érdekesnek tartjuk közölni olvasóinkkal a kiválóan találó vonásokért:

„K o r l á t o l t f ő, a k i m e r e v é s r i d e g; m e r t n e m l á t t o v á b b, m i n d í g m a g a e l é n é z; n e m s z e r e t v i z s g á l ó d n i, hanem a miről meggyőződött, ahhoz körömszakadtig ragaszkodik. E z é r t m ű v e i s e m t e s z n e k r e á n k k e d v e z ő b e n y o m á s t. N é h a e l t a s z í t a n a k b e n n n ü n k e t. K e d v ü n k e l l e n é r e c s a k a f a n a t i k u s p a p o t, a r a j o n g ó s e c t a r i u s t, a r e f o r m a t u s i n q u i s i t o r t l á t j u k b e n n e. A jámbor, a vallásos embert, a ki föllelkesül az istenieken, ragaszkodik az égiekhez s a ki e lelki boldogság okáért szeretne magához emelni minden embert, nem találni benne. Erős volt a logikája (?), de annál hidegebb a szíve. Nem tudott melegen érezni. Az eszmék hullámzásának idején mindenesetre sokat nyertek benne a kálvinisták: megerősítette, meggyökereztette doctrinájukat, melynek Kálvin-féle ridegségében méltó képviselője volt.“

„Mélius irálya nem közönséges, nem lapos, nem untató. Értelmesen, világosan ír . . . Különben durva erő van stylusában. Gyülölet mutatkozik vitázó soraiban. Nem akar, nem tud megalkudni a nézetekkel; nem habozik meggyőződésében, nem enged állításában. Makacs és megcsökönyösödött magaviseletében. A genfi Kálvin magyar földre telepítve. Mikor úgy hullámzottak a theologiai nézetek, mint a hatvanas években, ő ridegen elutasít minden változást, minden gyöngeséget. N e m h i á b a f é l t e k, r e t t e g t e k t ő l e. A m i t K á l v i n m e g t e t t S e r v e t t e l, ő m e g t u d t a v o l n a t e n n i n á l u n k m á s o k k a l, h a m ó d j á b a n l e t t v o l n a. Szerencsére János Zsigmond űlt a fejedelemségben . . .“

KANYARÓ FERENCZ.

PÁRISI LEVÉL.

Páris, 1891. nov.

(A franczia irodalom erkölcsi megujulásának, az iskolai ifjuság gondolkodása módjában a vallási irány felébredésének jelei. — A pogányság vége. Irta Boissier Gaston, a franczia akadémia tagja. Két köt. Hachette, 1891.)

Szerkesztő ur!

Nekem ugy tetszik, hogy gyakran felemlitették a francza irodalomnak aljasságát, és azoknak a materialisticus eszméknek a nyerseségét, a melyek harmincz év óta nálunk uralkodnak. Nem állitom, hogy igazságtalanság lett volna erre mutatni és ezt megbélyegezni. Igen helyesen történt, de azt hiszem, hogy egyoldaluan itéltek. Azt hiszem, hogy a más nemzetek gondolkodása és irodalma is járult ahoz a maga részéről; nem lehet tehát Francziaország monopoliumának tekinteni. És ha látom azokat a nyilatkozatokat, a melyeket az idegen lapok mindennap hozzánk hoznak, azt kell hinnem, hogy az erkölcsi szinvonal másutt sem magasabb, mind nálunk. Azonban mások hibájával nem lehet, nem szabad a magunkét menteni. Megismervén hibás voltunkat, javulásunkra kell törekednünk. Számos jelenségből ugy látszik, hogy az ifjabb franczia nemzedékek, melyek elékerülnek, egészen kigyógyultak azokból az irodalmi és egyéb esztelenségekből, a melyek a császárság kora óta nálunk napi renden voltak és a melyek éppen a császárság fertőztető következményei. Szemmel látható ébredés van mind az egyetemek, mind az iskolák ifjuságának szellemében. Igen vigasztaló és bátoritó jelenség, midőn látjuk, hogy tanuló ifjuságunk a materializmusnál magasabb elvet keres, s kijelenti, hogy legalább Krisztus szellemére szükségünk van. A napokban ugyanis a párisi tanulói társulatoknak egy nagyon népes conferentiáján az elnök ezeket mondotta: „Mindenek előtt el kell „ismernünk, hogy sem a tudomány, sem a demokratia egy magára nem „elégséges; mert egy magasabb elv nélkül csak vak erők. A modern „tudomány kezdeténél még volt egy magasabb eszme, mely az em„beri lélekbe be volt oltva. És a demokratia csak vak küzdelem „lenne az osztályok és érdekek között, ha az igazság és jóakarat „lelke nem vezérelne. Tehát a szellemnek kell vezérelni a modern „fejlődést és a szellemben ennek legmagasabb, leghathatósabb, leg„termékenyebb elve a szeretet. — A kereszténység mint tan, két-

„ségkivül, nem fog nálunk felébredni, de a Krisztus szellemére nagy „szükségünk van.“ Valójában ezek jelentékeny szavak, különösen, ha tekintetbe veszszük, hogy azokat egy tanuló intézte számos tanuló társaihoz, s hogy e nyilatkozatot élénken megtapsolták. Egy katholikus mondotta e szavakat, nem csodálkozunk, hogy nem hiszi, hogy a kereszténység, mint dogma uj életre keljen, hisz a katholikusok megszokták, hogy a katholicizmust a kereszténységnek tartsák. De több és jelentékenyebb az, miszerint azt állitja, hogy legalább a Krisztus szellemét birnunk kell. És ez nagyon is lényeges. Mondhatni, hogy az ifjak, valamely inkább vagy kevésbé mély emotio által ösztönözve tették e határozatlan nyilatkozatot. Meglehet. De az is igaz, hogy nagy vivmány, hogy az emberek — miként maguk kijelentették, elszorulva érzik magukat a materializmus szük körében és bevallják a tulvilág után való vágyakodást. Továbbá jegyezzük meg, hogy csak az erkölcsi ébredés jelenségeiről beszélek és a jelzettem jelenségeket iskoláink ifjusága köréből hoztam fel. És éppen azért, mert az értelmes, életteljes ifjuság közt találtam, bátran állithatom, hogy bátoritó jelenség. Azt hiszem, hogy minden tisztán látó, szemlélő ezt egy jobb komolyabb, emelkedettebb, erkölcsösebb, s annálfogva vallásosabb jövő zálogának tekinti. És ha a tanulóktól a tanárok felé fordulunk, sokkal szilárdabb, sokkal becsesebb biztositékokat találunk, a mint ez természetes is, midőn oly emberekhez fordulunk, kiknek már tapasztalataik vannak az életről. Ott van például Desjardens Pál, egy egyetemi fiatal, felvilágosodott, kutató szellemü tanár, ki az emberi szellem mélységeibe hatolt, hogy ott az uj élet forrását felfedezze. Azt mondották róla, hogy az erkölcsi és vallási megifjodás psychologussa, s annak apostola akar lenni. Ő maga erősen hiszi, hogy most egy józan, tiszta moral ujra születésénél állunk, annak a régi jó moralnak, mely mindig igaz, mindig hathatós, az ujra születésén. Halljuk őt magát.“ A világ visszatért arra a pontra, melyen a megszületett kereszténység találta, s sokszor, miután a latin szent atyákat olvasom, ugy tetszik nekem, mintha kortársaimat hallanám beszélni. Azon undorodás a realismustól, azon szomjuhozása a csodásnak, a benső egyetértés szükségességének azon érzete. Ezeket a szavakat: k e g y e l e m, b ű n, m e g v á l t á s, ugy kezdik meghallani, miként eddig nem tették. A lelkek készséggel fogadják a vezérletet. Csak ezt kell nekik mondani: próbáljátok meg ezt, vagy amazt s nyugalmat találtok. Meghallgatják.“ Valójában, ez a gondolkozó fő Páris egyik nagyobb, és legkomolyabb lapjában meg is adja az utasításokat azoknak a lelkeknek, kik érzik az ideál szükségét, azoknak a sziveknek, melyekben az emberiség szeretete lüktet, szóval mindazoknak, a kik a szó valódi értelmében emberek akarnak lenni. Nagy hasonlatosság van az ő és szent Pál felfogása között az új életről. Az ember nagysága szerénte, valamint szent Pál szerént abban áll, hogy érezze kicsiny voltát, hordozza erkölcsi nyomorúságát. Az erkölcsi megújulást szerénte is magunkon kell kezdenünk, hogy szabaduljunk meg az önzéstől és éljünk másokért. „Minden gondolkodó embernek — mondja ő — ma eljő teen-

dője, hogy szabaduljon az önzéstől, fejleszsze lelkét. És hogy ne kétkedhessünk a vallásos érzelemről, mely lelkesíti és arról a szerepről, mely szerénte az új életben a vallásra vár, igy folytatja: „Tudjátok meg, hogy valami dogmatikusnak, határozottnak, de minden esetre csak a szereteten alapulónak kell kifejlődni azokból az ellenmodásokból, melyek korunkban előfordulnak. — — Ma is a vallás tartja kezében a természetünkben mutatkozó ellenmondások kulcsát.

Mint fennebb mondám, itt Desjardinsel egy határozottabb, állandóbb gondolatot — mondhatnám — vallási gondolatot találtunk. Lehet, hogy ez Desjardinsnál tisztán elméleti munka és jelenség: de annyi igaz, hogy az ifjú tanárnak, a ki egyszersmind jeles iró, a felfogása határozottan szakít azzal, a mit mi olvasni szoktunk. S jegyezzük meg, hogy ezek az emelkedett, erkölcsi gondolatok egy irodalmi birálati czikkben vannak.

Nem egy-e azok közül a szerencsés jelenségek közül, melyekről szóltam.

Ezt a két példát azért idéztem, mert mind a kettő kiválóan felkeltette a közfigyelmet. A munka, melyet Desjardins a Journal des Debatsban folytat élénk rokonszenvet és szenvedélyes ellenmondást keltett fel. Több jelentékeny tény azt mutatja, hogy munkálkodása nem csak hasztalan, hanem hasznos gyümölcsöket fog teremni. Másokat is idézhetnék, kik hasonlóan e czélra törekednek, sőt egyletekre is hivatkozhatnék, melyeknek czélja a közerkölcsiség emelése. Mind ezek mellett megemlítem, hogy a kormány szigorú intézkedéseket bocsátott a vidéki közigazgatási közegekhez a pajzán irodalmi művekre vonatkozólag. És ha azt kérdi ön tőlem, hogy mi a lényeges következése és sikere ezeknek a különböző kezdeményezéseknek, azon megjegyzéssel felelnék, hogy én csak azoknak a kedvező tényeknek a jelzésére szorítkoztam, melyek után kedvező eredményt várhatunk. Azonban a reménynél több van, már gyümölcsök is vannak. A pajzán regények ma már nem oly kapósak, a milyenek voltak csak a legutóbbi időkben is. Ennek a piszkos irodalomnak a kiadói magok bevallják, hogy olvasóik naponta apadnak. Ez is eredmény. Mivel az árú nem keresett, az ugynevezett irodalmárok megszünnek azt tovább is gyártani. Sőt a mi több, az újabb irók egészen más úton járnak, mint elődeik. Valójában áll, hogy egy év óta több oly kifogástalan erkölcsi irányú regény jelent meg nálunk, melyeket mindenki bátran olvashat. Az is áll, hogy több fiatal költőnél fel lehet találni a finom, emelkedett érzelmet, melyből látni lehet, hogy az ideál után esengenek.

Ezekből a jelenségekből nyilván látszik, hogy nálunk új aera kezdődik, hogy a kigyógyulás menete állandó folyamban van, erkölcsi épségünk rövid időn visszatér. Ki kell azonban mondanunk, hogy habár a baj, mely utálatos és gyalázatos volt, még sem volt oly általános, a minőnek állítani szerették. Kétségkivül voltak nyomorultak, kik pénzszerzés végett piszkos könyveket írtak. De melyik kor és melyik nemzet az, melynek ne lettek volna ily írói! Mindig voltak tisztátalan emberek, s mindig lesznek oly ragályos

emberek, kiket semmi sem gyógyit meg. Nagy szerencsétlenség, hogy a nép durva dolgokon kap s éppen ebben van a veszedelem. A népnek szüksége van a vezetésre: kevéssé müvelt szellemével az egészségtelen tápláléknak esik s kevéssé müvelt erkölcsisége piszkos aljassággá válik.

A piszkos irodalom nem tetszett nálunk egy józan gondolkodó, finom érzésü embernek sem, egyszerüen azért, mert undorodtak attól.

Általán a pajzán könyvek veszedelmesek s igen helyes, hogy felhivtuk azokra a közönség figyelmét. Tisztelet azoknak az erélyes embereknek, kik a veszély szeme közé néztek és a kik készséggel kezdettek annak leküzdéséhez, nekik és fáradozásuknak köszönhetjük, miszerint biztos jelekből állíthatjuk, hogy jobb napok következnek reánk. Igen erkölcsi és vallási ifjodás mutatkozik s biztosan állíthatom, hogy a 19. százév vége kevésbbé szomorú és zavaros lesz Francziaországra, mint a milyennek az némely, meglehet érdekelt szózat hangoztatja.

— Ugy gondolom pár évvel ezelőtt figyelmeztettem volt önt Boissier Gáston két kötetes művére, melyeknek czíme: „A római vallás Augustustól az Antoniusokig“ Akkor fel kellett említenem azt az érdeklődést, melyet e munka felkeltett és azt a világosságot, a melylyel a tudós tanár a legnehezebb s néha a legzavarosabb kérdéseket is tárgyalni tudja. Ez évben annak a munkának folytatásul két kötetet adott ki, melyeknek czíme: a pogányság vége. Ez tehát a 4. százra vonatkozó tanulmány, a pogányság és kereszténység nyugotan való végső küzdelmének történelme. E két utóbbi kötet éppen akkora érdeklődést keltett fel, mint a két előbbi. Nem czélom, hogy e művet részletezzem, ily munkákat nem lehet részletezni. De nem hallgathatom el azt a módszert, melyet Boissier követett. Megkisérlették, hogy a Renanéhoz hasonlítsák. Ámde minő ellentét! A mennyire engedi Renan, hogy gyakran igen is tulzó képzelődése elragadja, Boissier éppen annyira komoly és határozott. A mennyire az első szereti és használja a paradoxokat, annál gondosabban tiszteli az utóbbi az igazságot, ugy, a mint az meg van állítva az okmányokban s ezekből a maga előnyére és állításai igazolása végett semmit sem erőszakol ki olyat, a mi nincs bennök. Boissier bámulatosan ismeri azt a kort és társadalmát; fel is mutatta nekünk Cicero és barátai czímü művében. Ugy látszik, mintha benső viszonyba lett volna azokkal az emberekkel, oly ismerősen beszél róluk. Különösen mikor a negyedik szász embereiről, Constantinról például, Julianusról, Augustinusról beszél, Boissier kimutatja hogy azok az emberek gondolkodásmódjukban mennyire különböztek tőlünk. Mennyiben különbözik a mi lelkünk az ők lelkőktől. Azután az ellentétek kiegyenlítéséűl feltünteti, hogy azoknak az embereknek a lelke mennyiben hasonlít a mi lelkünkhöz azon kérdések szerint, melyek azokat foglalkoztatták és háborgatták. Valóban úgy van! Azok a bölcselmi és theologiai kérdések, melyek a negyedik szász embereit érdekelték, nagyobbára korunk embereit is érdeklik. Ezek azok az örök problemák, melyeket az emberi nem földi életébe elébe

tűz, a melyekről csak keveset tudunk s többet vágyunk tudni. Ez szükséges törvény, ez maga az élet.

E tekintetben Boissier tanulmányai kiválóan érdekesek. A mit Constantinról mond, meglehet igen kedvezők erre a térítő keresztényre, kiről meg sem tudjuk tisztán, hogy kereszténysége minő volt. Annyi bizonyosnak látszik, hogy a kereszténység terjesztése ügyében tett intézkedéseiben nagyobb szerepe volt a politikának, mint a kereszténységnek: minden tekintetben nagyon ügyes volt, csak azt a sajátszerü imát akarom idézni, a melyet a mint látszik, maga irt s a melyet mindenik katonája, lett légyen keresztény, vagy zsidó vagy pogány, minden elmondhatott, annyira határozatlan volt. S ez a negyedik században történt.

Kiválóan a hittagadónak nevezett Julianus arczképe vall mesteri kézre. Ebben Boissier lelkesült volt és semmit sem hagyott azoknak, kik ezt utána tárgyalni fogják. Boissier tisztán kimutatja, hogy Julianus, a ki meg akarta semmisítni mind azt, a mit Constantin csinált, nem volt az a hittagadó, a kit a katholikus egyház anathemával sujtott, sem a lelkiismeret szabadságának Voltaire által magasztalt apostola, sem műkedvelő művész, a minek némely historicus napjainkban tartja.

Julianus hivő lélek volt, de hitében vak és babonás volt, oly lélek, kit néha a bölcselmi szemlélődés is megszállott; egészben véve korlátolt szellem. Boissier szerint valamint a vallásban, úgy a politikában reactionarius. De mivel derék, nemes és őszinte volt, modorával inkább rokon, mint ellenszenvet keltett az emberekben. Küzdeni akart kora áramlata ellen, mely az embereket a kereszténység felé vitte: de elmerült abba. Hányan vannak, a kikkel ez történt, a kiket pedig még igazolni sem lehet.

Mikor azokat a kérdéseket hozza fel, melyek a negyedik században a lelkeket foglalkoztatták, a dogmatikai és vallási kérdéseket csak megemliti a nélkül, hogy tárgyalná, hanem gondját az irodalmi és bölcselmi nevelésre forditja. Teljesen körvonalozta, valamint a görög-római, ugy a keresztény nevelést. Mindenek előtt azt az indokolatlan ellenzést, melyet némely egyházi atyák, például Tertuliánus a görög-római irodalom ellen tanusitottak, a kik mindent rosznak és ördöngösnek találtak a pogány irodalomban. Ő és a kik ugy gondolkoztak, mint ő, nem vették észre, hogy mind azt a klassicismust, a mely bennök volt, éppen attól az irodalomtól kapták, a melyet elátkoztak. A nyelv, a melyet beszéltek, a civilizatió, a melyben éltek, sőt predikálások szükségessége is mind a görög-római müveltségre utalta őket. Hogy a keresztény szellemnek azt a czivilizatiót felfrissiteni, erkölcsössé tenni és inspirálni kellett, az igaz, de az is lehetetlen, hogy a keresztény elvek mellőzhették volna a görög-romai irodalmat; nekik tehát a kereszténységet egyeztetni kellett a pogánysággal. Ez a kiegyezés elkerülhetetlen szükségesség volt; a negyedik században igen fényesen és termékenyitőleg hajtották azt végre a Chrysostomusok, Basiliusok, Jeromosok és Augustinusok. De ismétlem: Boissier nem ment be a

kérdésnek e részébe. Mindenek felett az ifjuság irodalmi nevelését tárgyalja részletesen és érdekesen, feltünteti azt a fuziót melyből, a modern világ kifejlődött.

Nem lehet állítni. hogy a keresztény elem, meg a görög-római müveltség a mai civilisátióban is egységben volnának. De küzdelmök termékeny. E két szellem mérlegeli egymást. Ha szabad igy szólanom, a laikus szellem Görögországnak és Rómának a gyermeke, a szabad tudománynyal és szabad intézményekkel, másfelől a vallásos, keresztény szellem, melynek a látható világon túlvaló ideálja van, és a mely örökkévalóságra aspirá'. Az első bámulja a természet törvényeit, sőt csaknem imádja, a másik magasabbra, messzibbre tőr. De ennek a keresztény szellemnek is szüksége van a laikus szellemre, hogy ez amazt a valóságra figyelmeztesse, melyről néha megfeledkezik, és hogy meggátolja, nehogy valódi erkölcsiség és gyakorlati haszon nélkül való theokratiába essék. Az oly élénk negyedik százévtől kezdődőleg a két szellem közti harcz soha és sehol sem szünt meg uralkodni, és némileg a haladás iránytűéül szolgálni. És éppen ezért, e két szellemnek versenye okán kell a modern civilicationak kikerülni a pogány civilisatio hanyatlását.

Mi ebben a harczban az állandóságnak hatalmas tényezőjét találjuk. A görög-római és keresztény szellem egyesülésében oly ruganyosságot találunk, hogy bár miként tévedjék néha az egyik vagy a másik, végül mégis egyensulyba jőnek. Ezek a gondolatok nagyon biztatók a keresztény világ jövőjére. El kell ismerni, hogy ámbár Boissier a könyvében részletesen nem foglalkozik e nézettel, a melyet nyilvániték, de azt mégis feltüntette; és éppen ezért kedvelik anynyira e könyvet a komoly szellemü emberek, a kiket érdekel az emberiség multja, és a kiket foglalkoztat annak jövője. Nem tudom, kellő ismeretet adtam-e e könyv olvasásának érdekes voltáról. Nagyon óhajtom, hogy úgy lett legyen, mert megérdemli.

CHARRUAUD.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Ferencz József unitárius püspök „Unitárius Káté"-ja külföldi érdeklődő német körök óhajára, nemsokára német nyelven fog megjelenni. A kitünő munka forditása már nagyobrészt készen is van s jövő évi január hóban fogja a sajtót elhagyni.

Unitárius kis könyvtár. Szerkeszti Derzsi Károly, budapesti unitárius lelkész. (V. ker., Alkotmány-Koháry-utcza 4. sz.) XLVI—XLVII. füzet. Tartalom: A biblia élete. Ára 10 kr. E kettős füzetben szerző (Gannet C. W. után) a biblia életének következő három korszakát tárgyalja: irodalmi, kijelentési és ismét irodalmi. Az első korszakban a Biblia, mint egy nemzet irodalma jő létre. A másodikban isteni kijelentéssé, vagy ehhez hasonlóvá válik. A harmadikban irodalommá lesz és pedig a világirodalom egy részévé, a mint ezt szerző fejtegetéseiben érdekesen elmondja. Az érdeklődők figyelmébe melegen ajánljuk e kettős füzetet, valamint általában az egész vállalatot, mivel az angol theologiai irodalom sok jeles termékével ismerkednek meg azok, kik e füzeteket figyelemmel olvassák.

A „Prot. Egyh. és Isk. lap" 35-ik évfolyamára Szőts Farkas szerkesztő külön előfizetésre felhivást bocsátott ki abból az alkalomból, hogy a lapot ezután az eddiginél is diszesebb kiállitásban Hornyánszky Viktor (Budapest, V. ker. akadémiai épület) fogja kiadni. A lap szellemi iránya: evangeliumi szabadelvüség. Előfizetési ára 9 frt, hatszáz forintnál kisebb fizetésü lelkészeknek 6 frt, mi félévenként is fizethető. Az előfizetési pénzek Hornyánszky kiadóhoz küldendők. A jelesen szerkesztett szabadelvü protenstáns lapot ajánljuk.

Az Athenaeum Kézi Lexikona. A tudományok encziklopédiája különös tekintettel Magyarországra. Szakférfiak közremüködésével szerkeszti Dr. Acsády Ignácz, a m. t. a. l. tagja. 4—5 füzet. Budapest, 1891. E magyaros jellegü vállalat jelen füzeteinek anyaga ép oly lelkiismeretes gonddal s hazai viszonyainkra való kölünös tekintettel van összeválogatva és szakszerüen feldolgozva, mint az előbbi füzeteké.

A negyven füzetre szabott vállalat két heti, három ives füzetekben jelenik meg; egy füzet ára 30 kr. Megszerezhető minden könyvkereskedőnél s az Athenaeum kiadhó-hivatalánál Budapesten.

Beszédek és a theologiai akademia fejlesztésére vonatkozó dolgozatok. Irta Schneller István, akademiai igazgató. Pozsony. A szerző sajátja. Ára 1 frt. A kötetnek első része hét beszédet tartalmaz, melyeket szerző az utóbbi hét tanév elején az akademia megnyitása alkalmával mondott el. A II-ik részben három terjedelmes dolgozat foglal helyet a következő czimeken: Állitsunk

fel tanárképző intézetet, Tervezet a középiskolai tanárképző felállitásához, A lelkész-képzésről. — Midőn szerző beszédei kiadására vállalkozott, az a czél lebegett szeme előtt, hogy ez elmondott beszédek közrebocsátása által „volt és jelen hallgatóinak“ emléket nyujtson. Hisszük, hogy a czél elérése sikerülni fog, mert e beszédek mindenikéből kitünik szerzőnek hallgatói és pályája iránti lelkesült szeretete, s az a nemes törekvése, hogy az intézetet, melyet igazgat, minél magasabb szinvonalra emelje. Fejtegetései egy szakmájában tudományosan képzett egyénre és alaposan gondolkozó főre vallanak. A II. részben levő dolgozatai szintén sok becses anyagot tartalmaznak, s eszméi a tanárképzés ügyének illetékes helyen bizonyára hasznára fognak lenni.

„Theologiai ismeretek tárá“-ra hirdet előfizetést Horatsik kolozsvári könyvkereskedő. E vállalat régen érzett nagy hiányt van hivatva pótolni s az ujabb időben mindinkább föllendülni kezdő protestáns egyházi irodalom munkásainak és pártolóinak, köztök kivált a lelkészeknek becses kézikönyvet fog nyujtani. A munkát Antal Géza, pápai főgimnáziumi tanár, dr. Bartha Béla, sárospataki jogtanár, Berde Sándor, nagyenyedi theologiai tanár, Csiky Lajos, debreczeni theologiai tanár, Józsa Zsigmond, nagyenedi theologiai tanár, Révész Kálmán, pápai theologiai tanár, a „Dunántuli Protestáns Lap“ szerkesztője, S. Szabó József, naprágyi lelkész és Zoványi Jenő, kolozsvári lelkész, theologiai magántanár, vállalták magukra. Előfizetéseket akár az egész müre 5 frtjával, akár hat füzetre 2 frt 50 krjával a kiadó elfogad s az előfizetőknek az egyes füzeteket bérmentve fogja czimükre küldeni. E vállalatot ajánljuk.

E. Kovács Gyula összes költeményei legjavát sajtó alá rendezte és a jövő 1892-ik évi márczius hó 15-én jelenik meg. Előfizetéssel ára a kötetnek 1 forint, bolti ára 2 frt lesz. Gyüjtőknek 10 előfizető után egy rendes, 20 előfizető után pedig egy diszkötésü tiszteletpéldánynyal szolgál. A diszes, előkelő kiállitásáért Ajtai K. Albert jóhirü, szolid vállalata kezeskedik.

A számozott gyüjtő-iveket, pénzzel vagy a nélkül, tisztelettel kéri, legkésőbb 1892. évi február hó 45-éig czimére (Kolozsvár, görögtemplom-utcza 1. sz.), vagy Ajtai K. Albert nyomdájába küldeni. Ajánljuk.

KÜLÖNFÉLÉK.

Vargyasi Daniel Gábor, Udvarhelymegye főispánja, nyugalomba lépett. Ez alkalomból sok kitüntetésben részesült. Ő Felsége hasznos szolgálataiért a közügy terén, a vaskorona-rendjellel tüntette ki. A megye székhelyén fáklyás zenét adtak s tiszteletére diszes bankettet rendeztek. Ugyanez alkalomból „Daniel-Album“ is fog megjelenni. Az unitáriusok E. K. Tanácsa, mint egyházi főgondnoknak, szintén üdvözlő iratot küldött. A derék férfi, ki harmincz évig oly odaadással, bölcs tapintattal és igazi hazafias érzéssel szolgálta a közügyet, méltán megérdemelte ez ovatiokat. Sokáig éltesse Isten viruló egészségben, hogy lehessen díszére anyaszentegyházunknak.

Felhivás a Sz.-Udvarhelyt épitendő unitárius templom költségeire teendő kegyes adakozásokra. Az unitárius vallás, valamint kezdetben a székely nemzet kebelében nyert legtermékenyebb talajt: úgy ma is legtöbb híve e vallásnak a székelyek közt van.

Különösen Udvarhelymegyét méltán tarthatjuk vallásunk melegágyának. Összes egyházközségeinknek és hiveinknek csaknem fele e megye területén van.

Annál feltünőbb, szinte kimagyarázhatatlan az, hogy a megye székhelyén, Sz.-Udvarhelyt nincs templomunk. Itteni hiveink egy ideig csak magán házakban voltak kénytelenek isteni tiszteletet tartani. Nehány évvel ezelőtt e czélból egy házastelket vásárolván, abba rendezkedtek be. De a mellett, hogy a czélnak ez sem felel meg s különben is csak egy templom által lesz külsőleg is láthatóvá valamely egyházközség, sz.-udvarhelyi hiveink közelebbről egy templom építését vették tervbe s annak megvalósításán teljes buzgósággal fáradoznak.

Azonban egy templom építése, különösen városon jóval több költségbe kerül, minthogy azt sz.-udvarhelyi hiveink egymagokra fedezhetnék. S minthogy a Sz.-Udvarhelyt építendő templom is egy megfelelő telek vásárlással mintegy 15,000 frtot igényel, alólirottak teljes bizalommal fordulnak e felhivással valláskönzönségünk összes tagjaihoz és egyházközségeihez, szintugy mint a vallás és egyház ügye iránt melegen érző keresztény társaikhoz, hogy a tervezett istenes czél megvalósításához kegyes adományaikkal hozzájárulni sziveskedjenek.

A mi saját hitfeleinket illeti, nem szükség mondanunk, hogy a székely-udvarhelyi unitárius templom nemcsak ottani hiveink különleges érdeke. Egész vallásközönségünk érdeke füződik ahoz, hogy ez ős székely városban, melyben számos hivünk él és környékén levő egyházközségeinkből időről-időre mind többeket vonz magához, egy szerény bár, de mégis elég díszes templomunk legyen. A mily jelentősége van budapesti templomunknak a Duna partján, a melyre szintén közösen meghoztuk kisebb-nagyobb áldozatainkat: ép oly jelentősége van a Sz.-Udvarhelyt építendő templomnak is az unitárizmusnak, ugy szólván, kellős közepében. Mert csak az a fa vethet dús koronát, a melynek gyökere elég erős. S az unitárizmusnak a székely nép volt és marad gyökere, bizonyára, még nagy időre.

De teljes bizalommal számítunk egyházunkon kivül is keresztény társaink szives segélynyujtására is. Mert ha külön hajlékokban is, de mindnyájan ugyanazon egy mennyei Atyát imádjuk s az ő egyetemes házának vagyunk lakói. Egy ház teljes díszét pedig a benne levő egyes hajlékok dísze, népességének örömét összes lakóinak öröme adja meg.

Azzal a jó reménynyel bocsátjuk ki tehát jelen felhivásunkat, hogy szavunk nem marad kiáltó szó a pusztában; sőt az meghallgatva, a sz.-udvarhelyi unitárius templom javára bőv áldással, jelentékeny kegyes adományokkal tér vissza hozzánk.

Abban a meggyőződésben, hogy az ügy iránti buzgalomtól indíttatva, többen a gyűjtésben is szivesek lesznek fáradozni, a mit szintén kérünk, e felhivásunkat e czélra is használhatóvá tettük. A gyűjtő-ív egyik rovata az egyszer-mindenkorra szóló, a másik az öt évig évenként megújitandó adományok bejegyzésére szolgál.

A kegyes adományok a gyűjtő-ívvel együtt bármelyikünkhöz küldhetők: Daniel Gábor nevén Sz.-Udvarhelyre, Ferencz József nevén Kolozsvárra.

Kolozsvár, 1891. november hó.

Daniel Gábor,
főgondnok.

Ferencz József,
unitárius püspök.

Az egyház e két vezérférfiától kibocsátott eme felhivást, úgy hiszszük, nem szükség bővebben ajánlanunk. Udvahelyi hitrokonaink már rég érzik hiányát egy állandó templomnak. Most az áldozatkészség feléjük irányítva. Hadd jöjjön is hát, hogy építse meg ott az Urnak házát. Adományokat részünkről is szivesen elfogadunk.

Tanügyi mozzanatok. A lefolyt év a népnevelés anyagi helyzetének javítására tett igéretek megvalósításához vezetett. A neptanitók

nyugdíjtörvényének reviziója már az országgyőlés tárgyalása alatt áll s ha nem is valósít meg minden vágyat, melyek a tanitóság részéről nyilvánultak minő pl. a 40 évi szolgálatnak 30-ra leszállítása, mégis szembetünően javulni fog a nyugdíj-jogosultak helyzete. A tiz év mulva kilátásba helyezett újabb revizió bizonnyal meg fogja hozni a további kedvezményeket is. A mostani javitás főkép abban nyilvánul, hogy a tanítói nyugdíj 10 évi szolgálat után 40%-kal kezdődik s negyven évi szolgálatnál teljes fizetésben számittatik. Az özvegyi segély s árvai gyámpénz is hasonló arányban emelkedik. A tanitó évi hozzájárulása pedig 2%.

Legalább is ezzel egyjelentőségü, ha ugyan nem nagyobb fontosságú a tanitói fizetések rendezésére beterjesztett törvényjavaslat. Ennek értelmében az összes magyarországi néptanitói állásokkal 300 frt rendes és 200 forint segédtanitói minimalis fizetés, meg 10% ötödéves korpótlék lesz rendszeresítve, mihez a hiányzó segélyt az állampénztár fogja szolgáltatni. Hatszázezer forint van e czélra a törvényjavaslatban előirányozva, mely összeget később minden bizonnyal emelni kell, mert szaporodni fog az okleveles tanitók száma s a felekezetek meglevő iskoláik fenntartásához már ezután inkább fognak ragaszkodni. A fizetés, a mint eddig szokásban volt, állhat készpénzen kivül természetben kiszolgáltatott járandóságból, vagy földbirtok jövedelméből is. A terményeket azonban köteles lesz az iskolafenntartó a megállapitandó időközökben és mennyiségben előre szolgáltatni ki a tanitónak, még pedig akként, hogy az utolsó részlet minden október hó végén kézbesitve legyen. A mely iskolafenntartó e kötelezettségnek eleget nem tesz, két ízbeni mulasztás esetén a fizetés e módozatától elesik s azontúl a termény értékét készpénzben lesz köteles fizetni. A természetben való járandóság értéke az 1868. évi 38. tcz. 143. §-sa értelmében állapittatik meg — tiz évi átlagos ár mellet A késedelmes tartozások behajtása közigazgatási úton fog eszközöltetni — később megállapitandó miniszteri szabályrendelet alapján. A hol a tanitó kántori teendőt is végez, ez után járó javadalma szintén a tanitói fizetéshez fog számittatni. A törvény hatálybalépte után hat hó alatt köteleztetnek az iskolafenntartók vagy biztositani a fennebbi minimalis fizetést, vagy pedig újabb három hó alatt a hiány pótlására államsegélyért folyamodni. A mely iskolafenntartó ez utóbbi lépést meg nem teszi, annál a minimális fizetés biztosítottnak tekintetik s szükség esetén közigazgatási úton behajtatik. Államsegély igénybevételénél azonban az eddig bevallott javadalmak teljes értékükben fenntartandók.

Az államsegély igénybevétele fölött a közoktatási miniszter az

illetékes főhatóság és közigazgatási bizottság közbejöttével határoz. A segélyezendő tanitónak azonban törvényes minősitéssel kell birnia. Ha az államsegély 50 frtot meghalad, a tanitó alkalmazása miniszteri jóváhagyás alá terjesztendő. Ha az alkalmazandó tanitó ellen képesitési, erkölcsi vagy állami szempontból a miniszter kifogást emel, az illető iskolai hatóság 30 napi záros határidő alatt más tanitó választására utasittatik, mit ha az elmulaszt, vagy újabb felterjesztése is hasonló kifogás alá esnék, akkor az állomást, az illető hitfelekezet kebeléből a miniszter tölti be. Ebben áll az állam által hozott áldozat recompensatiója és abban, hogy kihágás esetében a fegyelmi eljárás eredménye mindig a miniszter elé terjesztendő jóváhagyás végett; sőt fegyelmi eljárás keresztülvitelére, ha a miniszter kivánja, az iskolai hatóság, saját szabályai keretében, kötelezve is lesz, minek ha nem engedelmeskednék, a fegyelmi eljárást a közigazgatási bizottság teljesiti.

Az állam kétségtelenül többet ad, mint követel S az egyházak örömmel fogadhatják a segélyt, mely egyszerre lehetővé teszi, hogy hazánk összes népiskoláinak niveauja eddig alig remélhetett magaslatra emelkedjék.

A kisdedóvásra vonatkozó törvény végrehajtására a munkálatok folyamatban vannak. Az összeirások a tankerületekben most fejeztettek be. E müveletnél azonban sajnos jelei mutatkoznak azon törekvésnek, hogy a községek megterheltetése elhárittassék, a mi csak az óvodák vagy állandó menedékházak szervezésének elodázásával járna. Már pedig e kérdésben a hazafiság és culturának kellene a pénzügyi tekintetek fölé emelkedni. Kisdedóvási czélokra az 1892. évi államköltségvetésben 120.000 forint van előirányozva, a megelőző évi 75 000 forinttal szemben.

Hátra van még a felekezeti középtanodák állami nyugdíjintézményének szervezése, mire nézve a tanulmányok a közoktatásügyi miniszterium kebelében már régebb idő óta folyamatban vannak s minek létrehozása iránt gr. Csáky miniszter ismételve igéretet tett. Ohatjuk, hogy esztendő-ilyenkor arról is, mint bevégzett dologról, referálhassunk. (—a—cz.)

A ref. és ág. hitvallásuak ünnepe. Az 1790—91. évi országgyűlés XXVI. törvényczikkének keletkszése alkalmából a magyarországi ev. reformátusok és ágost. hitvallásuak országszerte megható ünnepélyeket tartottak a százéves törvényczikk emlékére. E két protestáns felekezet vallásszabadságát biztositó törvényeket, melyek a bécsi és linczi békekötések alapján hozattak, lényegükben itt közöljük:

1. A vallás gyakorlata, templomok, tornyok, harangok, iskolák,

temetők szabad használatával, mindenütt és mindenkinek, osztály-különbség nélkül, szabadon meghagyassék.

2. Az evangélikusok minden helységben paplakokat és iskolákat alapíthatnak és építhetnek. A földesúr templom, paplak és iskola számára belső telket köteles adni.

3. Az evangelikusokat vallásukkal ellenkező szertartásokra kényszeríteni nem lehet.

4. Az evangelikusok saját egyházi elől járóságuktól függjenek; tanácsgyűléseket és zsinatokat tarthatnak. Az igy hozott törvények és szabályok királyi megerősítés után, érvényesek lesznek. Mindenesetre érintetlenül maradván a királynak legfőbb felügyeleti joga (jus supremae inspectionis) és a többi királyi jog is, melyek ő Felségét a két evangeliumi egyház körül illetik (jus circa Sacra).

5. Elemi s nyelvtani iskolákat mindenütt alapíthatnak. Tanulóik a külföldi egyetemeket szabadon látogathatják. Vallásos könyveiket kinyomathatják.

6. A kath. papoknak sem párbért, sem stólát fizetni, sem semminemű illetéket adni nem tartoznak.

7. Evang. lelkészek saját felekezetű betegeiket vagy a rabokat szabadon meglátogathatják.

8. Minden hivatalok valláskülönbség nélkül fognak adatni.

9. A decretalis eskü letétele alól felmentetnek.

10. Jótékonyczélú alapítványaikat szabadon kezelhetik.

11. Házassági ügyeik a világi törvényszékek elé tartoznak.

12. Az egyházi ingó és ingatlan tulajdonoknak bármely részről történő elfoglalása 600 frttal fog büntettetni.

13. A prot. egyházakba való áttéréseket ő Felségének kell felterjeszteni.

14. A vallásszabadság Horvát-, Tót- és Dalmátországokra nem terjed ki.

15. Vegyes házasság csak kath. pap előtt köthető; az ilyen házasságból származott gyermekek, ha az apa kath., mindnyájan, ha az anya kath., csak a fiuk követik apjuk vallását.

16. A vegyes házassági ügyek a kath. püspöki törvényszékek elé tartoznak.

17. Kath. ünnepeken az evangélikusok minden nyilvános, zajos foglalatosságtól ovakodni tartoznak.

Az unitáriusoknak 57 évig kellett még várakozniok, míg a tulajdonképeni Magyarországon a vallásszabadság áldásában részesülhettek.

A százados emlékünnep alkalmából Budapesten országos zsinatot

is tartottak, melyen több nevezetes és fontos törvény tárgyaltatott. A zsinatot, minthogy a tárgyakat mind el nem végezhették, a jövő évben folytatni fogják. A reformátusok zsinatjára az angol presbiteri szövetség is küldött képviselőt Mathews G. D. személyében, ki üdvözlő beszédében ezeket mondotta: „És mialatt így harczoltak, még hamis testvérekkel is kellett küzdeniök, azokkal, a kik tagadták a mi urunknak, Jézus Krisztusnak igazi és valóságos isteni voltát, és Istennek nagy kegyelméből Magyarországnak ez év ref. egyháza ismét győztes tudott lenni és különválni amaz emberek közösségétől."

Ide irtuk e sorokat, hadd beszéljenek azoknak a protestansoknak a testvéri szeretetéről, kik jónak látták az angol követet e türelmes nyilatkozatra inspirálni.

Különben az egyházi szabadság emez ünnepélyei minden protestánst örömmel kell hogy eltöltsenek.

Zenepályázat. A sz.-keresztúri unitárius egyházkör dalköre által egy templomi ének-szöveg megzenésítésére kitűzött pályázat eredménye képen közölteti, miszerint a szakértő birálók nyilatkozatai és a dalkör előadása alapján döntésre felkért bizottság a 10 drb 10 francos arany mai napon „Az uttörők munkája nehéz, de dicsőséges" jeligéjü pályaműnek itélte. — A jeligés levél nyilvános gyűlésben, nagy közönség előtt felbontatván a nyerő pályamű szerzőjéül Iszlai Márton hirdettetett ki. A pályamű a jutalmazottnak alatt írt által kézbesittetni fog, a nyerő pályamű pedig, a dalkör tulajdona marad. A többi pályázó tisztelettel felkéretik, hogy pályaműveik fölött f. évi decz. 31-ig rendelkezzenek, mely határidőn túl azok a sértetlen jeligés levelekkel együtt megfognak semmisittetni.

Székely-Keresztur, 1891. nov. 16. Szent-Királyi Árpád,
köri felügyelő gondnok.

Örömmel közöljük e sorokat, mert e pályázat valóban örvendetes jelenség. Teljes elismerés és dicséret illeti a sz.-keresztúri unitárius egyházkör dalkörét, s annak buzgó, érdemes elnökét, hogy e pályadíj kitűzésével versenyre hivta a zenemívelőit és egy új dallammal gyarapította templomainkat. Egészen új dolog egyházi dallamra pályadíjt tűzni ki s ezzel a tehetségeket buzdítani és kifejezesüket elémozdítni. Mi ebben énekügyünkre jobb idők jelét lájuk, melyeknek bekövetkezésére hatbatósan közremunkálhatnak az egyh. dalkörök is a műizlés fejlesztésével, a minthogy már eddig is nyoma látszik az oly dalkörök működésének, milyen éppen szakértő és lelkes vezetés alatt a székely-keresztúri, melyet a pályadíj tűzésért melegen üdvözlünk, a pályadíj nyertes dallamért pedig szerző barátunknak gratulálunk.

A pipei unitárius ekklézsiába, volt alsó-rákosi lelkész Fekete Domokos beköszöntése, a mint irják, a vidék értelmiségének részvételével ment végbe. A beköszöntő után közebéd tartatott, hol Főt Ferencz József püspökre, Mlgs. Jakab Jánosra stb. mondtak köszöntőket.

Gyászhirek. Nagy Dénes nyugalmazott 1848-iki honvév-főhadnagy élete 78-ik, boldog házassága 40-ik évében f. év nov. 10-én elhunyt Tordán. Neje, gyermekei és számos unokái gyászolják a jó családapát. — Dersi Jánosné, szül. Berzenczey Teréz, életének 44-ik, boldog házasságának 21-ik évében nov. 9-én, Erzsébetvároson, rövid szenvedés után jobb létre szenderült. Deésfalván, a családi sirboltba temették el. Dersi János, főszolgabiró és E. Tanácsos egy derék nőt, s az árván maradott négy gyermek egy szerető édes anyát siratnak az elhunytban. — Dr. Árkosy Gyula kir. közjegyzőt, s E. Tanácsost megrenditő csapás érte. Neje lászlófalvi Velits Katinka f. év decz. 2-án Dicső-Szt.-Mártonban, életének 30-ik, boldog házasságának 6-ik évében megszünt élni. A korán elhunyt ifjú nőt, férjén és két árváján kivül édesanyja, testvérei s számos rokon gyászolják. — Bedő Lajosné, szül. Jancsó Anna, nyug. lelkész Bedő Lajos, neje 70 éves korában boldog házasságuk 54-ik évében f. évi decz. 4-én Kálnokon meghalt. A hűséges nőt és gondos jó anyát férje és gyermekei: Bedő Albert országos főerdőmester, Lina, Ilona és Lajos gyászolják. — Kovács József hódmezővásárhelyi gondnok közelebbről elvesztette Teruska kedves kis leányát. — Dénes Mihály, sófalvi birtokos, jobb létre szenderült.

OLVASÓINKHOZ.

A Keresztény Magvető abban az irányban fog tovább haladni, mely olvasóink előtt már ismeretes. Rajta leszünk, hogy ez irányt ezután is oly tartalommal szolgáljuk, mely t. olvasóink igényeit kielégíti, és oly formában, melyért e folyóirat eddig is többször részesült irodalmi méltánylásban. Régi és új munkatársak szivesek közremunkálni, kiknek e helyen is el nem mulaszthatjuk köszönetünket fejezni ki.

A jövő évi folyamban egy érdekes levelezést is közlünk dr. Brassai Sámuel atyjától, mely kora tanügyi és más viszonyaira sok tanulságost tartalmaz.

Kérjük olvasóink szives pártfogását s a pártfogói dijak és előfizetések beküldését — január végéig.

És ezzel boldog újévet kivánunk!

A Szerkesztőség.

ARANYKÖNYV.

A SZÉKELYKERESZTURI GYMNASIUM

6-ik tanári székére tett adakozások.

IX-ik Közlemény.

I. Tőkét.

a) *készpénzben:*

Győrfi Ferencz, lelkész, Énlaka — — — =	25 frt	- kr.
Énlaki egyesek Győrfi F. gyüjtőivén — — =	35 „	71 „
Rédiger Géza, lelkész, Szabéd — — — — =	5 „	— „
Musnai egyesek Mátyás J. gyüjtőivén — — =	8 „	— „
Dámokos Árpád — — — — — — — =	1 „	— „
Dr. Löwy Mór, dombóvári orvos — — — =	1 „	— „
Kelemen Albert esp. ur által:		
M.-vásárhelyi ekkla — — — — — — =	5 „	— „
Rédiger Géza lelkész ur — — — — — =	1 „	— „
Szt.-gericzei ekkla — — — — — — =	30 „	— „
Győrfi Lajos lelkész ur — — — — — =	— „	50 „
Pap Sándor lelkész ur — — — — — =	1 „	— „
Jakab József ur — — — — — — — =	1 „	40 „
Kelemen Albert gyüjtőivén — — — — =	5 „	— „
Bartalis József gyüjtőivén — — — — =	5 „	10 „

b) *Évenként:*

Szabédi ekkla Rédiger G. gyüjtőivén — —	à 1 frt	= 5 frt.
Városfalvi ekkla — — — — — — — —	„ 5 „	= 10 „
Máté Sándor — — — — — — — —	„ 5 „	= 10 „
Máté Lajos tanitó — — — — — — —	„ 5 „	= 10 „

Kolozsvárt, 1891. decz. 22.

Benczédi Gergely,
központártnok

PAP MÓZES ERÉNYDIJ ALAPITVÁNY.

Damokos Árpád, m. kir. postatiszt 1 frt; Józan Miklós, polgárdi-i lelkész 1 frt, Darkó Sándor 1 frt, Sándor Ferencz 1 frt, Nagy Sándor 1 frt, Vas István 1 frt, Kisgyörgy Sándor 2 frt, Máté Sándor 1 frt, Sándor Gergely, Derzsi, 1 frt, Sándor Gergely, Abásfalvi, 1 frt, Pál Ferencz 1 frt, Lőrinczi István 1 frt, Gál József 1 frt, Győrfi István 1 frt, Péterfi Áron 1 frt, Péterfi Lőrincz 1 frt. E közlemény összege 17 frt, a multkorié 5 frt, összesen 22 frt. A beküldők

nagyrabecsülésüket és hálájukat fejezik ki a nyugalomba vonult tanár iránt s hiszik, hogy a többi tanitványok is sietnek az alapitványhoz hozzájárulni. Az első 5 frt beküldője pedig az alapitvány mikénti kiosztásáról akkor fog ujra és részletesen nyilatkozni, mikor az alapitvány az illetékes helyre átadatik. A mig az adományok folynak, a pénz takarékpénztárilag fog kezeltetni.

NYILVÁNOS KÖSZÖNET.

A sepsi-kőröspataki templomban levő szószéki koronát özv. Költő Andrásné asszony ujra festette, a mi 4 frt 36 krajczárjába került, továbbá Kovács Ágnes, Bukarestben lakó hitbeli atyánkfia ajándékozott egy csinos urasztali takarót. Értéke 9 frt 50 kr. Áldja meg az Isten az adakozókat.

Költő Sámuel,
gondnok.

Simó János,
lelkész.

A kövendi unitárius egyházközség nemes előljárósága a bodoki leányegyházközségnek ajándékozott egy urvacsorai tálat és tányért. — Fogadja a testvéries, szives adományáért az egyházközség meleg köszönetét.

Simó János,
s.-kőröspataki lelkész,

TISZTELENDŐ SZERKESZTŐSÉG!

Becses folyóiratunk hasábjain a t. szerkesztöség szives engedelmével egy oly jelenetet óhajtok kicsiny egyházunk életéből az emlékezetnek szentelni, mely a köznapias élet alsó fokán jóval felül emelkedve, méltó arra, hogy e helyen is megörökitessék.

Bethlen szt.-miklósi unitár. szt. ekklezsiánknak minden egyes jóravaló tagja csak a mult évben járult mintegy 200 frt önkéntes adománynyal templomunk, tornyunk és orgonánk renoválásához; s ime! ma, midőn szerencsétlen papilakunk ujra épitése kerül szóba, egy lelkes szózatra mindnyájan és egyenlő akarattal róvják meg magukat, hogy egy régi mulasztást egyszerre hozhassanak helyre. — E szózatra. mely az emberi természet nemessége iránt táplált erős meggyőződésre volt alapitva s a mely nov. 21-én tartott kebli-gyülésünken, mint azt a következés megmutatta. nem a pusztában hangzott el: mintha csak a mult idők megdicsőült alakjai támadtak volna fel — talán már elmosódott sirlakukból: kivétel nélkül a gyülés minden egyes tagja sietett beirni nevét ekkl. aranykönyvébe; oda, honnan azt évszázadok hosszu sora sem fogja kitörölni soha, sőt meggyőzőleg fogja hirdetni a késő unokáknak is, mit a költő oly igazán mond, hogy: „Tett az idő élete, a tett nélküli percz halál s ki tétlen él, az félig halva teng.“

Valóban ugy hathattak az elhangzott szavak a szivek mélyére: mint ama gyöngyhalász, ki a tenger mélységes fenekére száll le, hogy onnan a legdrágább korállokat hozza felszinre, mert legszegényebb embereink — napszámosaink is 3 frt — kisebb-nagyobb földmivelő birtokosaink 5, 10, 15 frt — igazán a legdrágább gyöngyeivel a szivnek — e mély tengernek — igyekeztek kifejezést adni áldozatkész érzelmeiknek. — Ugy, hogy mindjárt e gyülésen aláiratott az uj papiház alapra 550 frt.

Mit ekkor érzék szivemben, le nem irhatom s örömkönyüim el nem titkolhatám. Tartsd, óh tartsd és áld meg Isten! a népet, mely ily tettekre kész. Tedd szilárddá akarat erejét s egygyé az igaz, a szép és nemes iránti lelkesülésben mindig, hogy kicsiny gyülekezetünk „virágozhassék, a proféta szavai szerént, mint a liliom, gyökeret, erős gyökeret verhessen — itt a magyarság

szélén — mint a libánus hegyén való élőfa és ékessége olyan legyen, mint az olajfának ékessége. (Hos. XIV. 6. 7.)“

Láthatni és meggyőződhetni, hogy a leányzó nem halt meg, hanem él, hogy még ezután akar élni. — S most még annyit, hogy az 550 frt két részletben Szt.-György napig és aug. 20-ig 1892-ben fog kifizettetni. — S ezzel soraim bezárom, a t. szersztőség szives bocsánatát kérve, hogy rövidebb nem lehettem — örömemben.

Bethlen, Szt.-Miklós, 1891. decz. 8-án.

Máté Lajos,
unitárius lelkész.
